

Η ΕΙΣ ΘΑΝΑΤΟΝ ΚΑΤΑΔΙΚΗ

ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

ΑΘΗΝΑΙ

1933



ΤΥΠΟΙΣ

ΔΗΜ. Σ. ΤΣΟΥΡΟΥΝΑΚΗ & ΣΙΑΣ

ΕΝ ΠΕΙΡΑΙΕΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006



Ἡ εἰς θάνατον Καταδίκη τοῦ Σωκράτη

Ἡ φιλοσοφία τῶν Ἀρχαίων λέγεται συνήθως Σωκρατισμός· ἀποτελεῖ δὲ μαζί μὲ τὸν Χριστιανισμό τοὺς δύο πόλους, γύρω ἀπ' τοὺς ὁποίους στρέφεται «ἕς αἰὲ» τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα. Εἶναι ἀδύνατον νὰ μιλήσῃ κανεὶς γιὰ τὴ δίκη τοῦ Σωκράτη χωρὶς νὰ συνδυάσῃ τὸ ἀδίκημα τῆς καταδίκης του μὲ τὸ μεγάλο μαρτύριο τοῦ Ναζωραίου Ραββί. Τὸ αὐτὸ τέλος, ἡ αὐτὴ τύχη περιέμενε καὶ τοὺς δύο αὐτοὺς κήρυκας τῆς ἀληθείας. Ἡ διδασκαλία τοῦ δευτέρου ἦταν συμπλήρωσι τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ πρώτου. Τὸ μαρτύριο τοῦ Γολγοθᾶ ἦταν ἀναπόφευκτο γιὰ τὸν ξανθὸ Διδάσκαλο, καθ' ὅσον ὅλοι οἱ προφῆτες πρὸ αἰώνων τὸ διεκήρυξαν, καὶ ἡ μεγάλη αὐτὴ θυσία ὁπωσδήποτε ἔπρεπε νὰ πραγματοποιηθῇ γιὰ τὴν ἀπολύτρωση τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀπὸ τὸ βάρος τῶν ἁμαρτιῶν του. Ὁ γλυκύτατος Ἰησοῦς δὲν ἦταν παρὰ «ὁ ἄμνός ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας...» τὸ ἐξιλαστήριον θύμα. Ἔτσι λοιπὸν βρίσκει ὁ προδόσας τὸν διδάσκαλόν του Ἰούδας κάποιον ἐξαγνισμό στὴ συνείδησί μας, καθ' ὅσον ὁ ὅλος ἑνὸς

προδότη εἰς τὸ θεῖον αὐτὸ Λόγισμα μὲ ὁποιεδήποτε ἰδιότητα καὶ ὄνομα θὰ ὑπῆρχε, γιὰ τὸ ἦταν τὸ «γραμμένο». Εἰς τὸν μορφομένον ἄνθρωπον τὸ ὄνομα τοῦ προδότη Ἰούδα δὲν προκαλεῖ παρὰ μόνον τὸν οἴκτο. Τὰ θλιβερὰ ὅμως ὀνόματα ποὺ ἀπαθανάτισθησαν γιὰ τὴν ἄτιμη προῆξι τῆς ἐναντίον τοῦ μεγάλου τῆς ἀρχαιότητος φιλοσόφου κατηγορίας, Μέλητος, Ἄνυτος, Λύκων, θὰ προκαλοῦν πάντα τὸν ἀποτροπιασμό καὶ τὴν ἀγανάκτησι. Ἡ ἐποχὴ μας ἡ σημερινὴ δὲν περιγελά καὶ οἰκτίρει ἀπλῶς, τὴν ἠθικὴ καὶ τοὺς νόμους τῆς ἐποχῆς τοῦ Σωκράτη, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναθεματίζει, γιὰ τὴν στάθηκε μὲ τὴ μορφότητα τῶν ἀσθητῶν περὶ θρησκείας νόμων, μέγα ἐμπόδιο στὰ μεγάλα πνεύματά της, θύματα τῶν ὁμοίων ὑπῆρξαν καὶ αὐτὸς ὁ Ἀναξαγόρας καὶ ὁ Φειδίας, κ' ἔσπρωξε τὴν ἐξέλιξι καὶ τὴν πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ σὲ τόσο μεγάλη ἀπόστασι, ὥστε νὰ χρειασθοῦν ὁλόκληροι αἰῶνες γιὰ νὰ σπάσῃ ἐπὶ τέλους τὰ δεσμά τῶν τῶν καθε ἐλεύθερο πνεῦμα καὶ νὰ συμβάλῃ στὴν τελειοποίησιν τῆς καθε ἐπιστήμης, καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Σωκράτης ὀνομάσθηκε ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς ἐκκλησίας καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ Κλήμεντος καὶ Ὀριγένοῦς τῶν Ἀλεξανδρέων ὁ «πρὸ Χριστοῦ χριστιανός» γιατί πραγματικά ὀραματίσθηκε τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴ φράση τῆς ἀποκάλυψης τῶν: «Καθεύδοντες διατελοῖτε ἂν εἰ μὴ τινα ἄλλον ὁ Θεὸς Ὑμῖν ἐπιπέμψει κηδόμενος Ὑμῶν». Ἐπίσης καὶ τὴν σταύρωσιν ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἄλλη φράση τῶν: «Ἄγαν δίκαιος ἀνασκολοπισθήσεται». Τοὺς ὀραματισμοὺς αὐτοῦ τοῦ Σωκράτη, τὰ προφητικά του αὐτὰ λόγια περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Θεανθρώπου θὰ τὰ αἰσθανίητε περισσότερο καὶ θὰ σᾶς συγκινήσουν ἀκόμα πὺς πολὺ ὅταν τ' ἀκούσετε μέσα στοὺς ὀραίους στίχους τοῦ Ἰσερτσέτη καὶ τὸν ἐνέπνευσαν τὸ ὑπέροχο ποίημα «Μονόλογος τοῦ Σωκράτους» (1).

ΜΟΝΟΛΟΓΟΣ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ (1)

«Ποῦ ἦμουν ; Ἴτι εἶδα ; Θεῖο τραγοῦδι θαρῶ πὺς ἦταν στ' ὄνειρό μου. — Ἀκόμα εἶν' ἡ ψυχὴ μου σεβασμὸ γεμάτη. Σ' ὄραιο λιβάδι, λαὸς πολλὸς τριγύρω, μετ' ἐφάνηκε στὸν ὕπνο μου πὺς ἦμουν. Κουνάκι χαρπὸ ἦταν ἐμπρὸς μου καὶ ῥήτορας ξανθὸς ὀρθὸς ἀπάνω μ' ὀμορφὴν ὄψη μὲ γλυκὸ τὸ στόμα, ἔχυνε κάτω τὰ χρυσὰ του λόγια ἀπ' τὰ πλευρά του τ' ἀνθισμένα. Ὅλοι τὸν ἀκουσαν, ἀναπνοὴ κανεῖς τους. «Οἱ καθαρὲς ψυχὲς μακαρισμένες θὰ ἰδοῦνε» ἔλεγε, «τοῦ Θεοῦ τὴν ὄψη, καὶ στὰ Ἠλύσια, εὐτυχισμένες πάντα,

θὰ ζήσουνε οἱ δίκαιοι τοῦ κόσμου». Μέλι ἀπ' τὰ χεῖλια του ἔτρεχε ἡ γλύκα, καὶ ἦταν τὰ λόγια του ὀφρὸς, χρυσάφι. Ἄξαφνα ἔκει πὺς ὁ σφὸς λαλεῖσαι, καὶ ἄκουε καὶ θυμάσταν ὁ κόσμος, φονιάδες ἄγριοι μὲ σπαθιά, κοντάρια ἐχούθησαν στὸ δίκαιο ἀπάνω, καὶ ἐχούθη κλίμα στὸ ξανθὸ κεφάλι. Μιὰ γυναῖκα τότε — ἀπ' τὴ γλυκειὰ τῆς ὄψη τοῦ νέου τὴν ἔλεγεσ μητέρα — καὶ ἕνας νέος τρυφερός, ὄρατος, ἄφρδοι οἱ δυὸ ἐμπρὸς εἰς τοὺς φονιάδες τοῦ ματωμένου ἐπήρταν τὸ δίκαιο. Ἄχ ! πὺς βαθιὰ ἐπόνεσε ἡ καρδιά μου ! Ὁ νέος ἐκαίνοσ μὲ τὸ γαλανὸ του ἴματι, μὲ μάγουλο ἄσπρο, ὀροσάτο, τὸ πρόσωπο τοῦ ξανοφόντα μου εἶχε. Μανία μου ἦρθε, τρελλές, ξαφνιασμένος, κοντάρι, ἀσπίδα ἔτρεξα ν' ἀρπάξω, νὰ πέσω ἀρματωμένος στοὺς φονιάδες. Μὰ... εὐπνήσα ἐνῶ ἔτρεχα μὲ δια, καὶ συλλογιόμουν τί εἶδα στ' ὄνειρό μου. Πάλι σὲ λίγα μὲ ξαναπῆρε ὁ ὕπνος. Σὲ εὐλο ἀπάνω καρφωμένο βλέπω τὸ ῥήτορά μου τὸν ξανθὸ αἵματωμένο καὶ ἀπάνω στὸ κεφάλι του μιὰ ἀράδα μὲ γράμματα ἑλληνικὰ τὸν λέγειν — τὸν ξέρω πιαναῦ ἔθνους — βασιληά. Χρυσὸ δὲν εἶχε στὰ μαλλιά στεφάνι ἄγκάθια μόνο, ὀλόγυρα πλεγμένα. Τὰ πόδια του μου ἦρθε τὰ χιονάτα νὰ πέσω νὰ φιλήσω, γιατί λύπη μου ἔφερε τὸ θεῖο πρόσωπό του, τὸ στήθος τὸ γυμνὸ που ἀγκυμχοῦσε. Ἄλλὰ δὲ μ' ἄφησε. Ἐσυχα ἐλύθη ἀπ' τ' ἄτιμα καρφιά, πὺς τὸν κρατοῦσαν, μ' εἶλθε ἀπὸ τὸ χέρι καὶ μου εἶπε : «Κύτταξε γύρω !» — Κύτταξα καὶ εἶδα ὄσαν δάσος, δένδρα πλῆθος φυτεμένα, νέους πολλοὺς καὶ γέρους μ' ἄσπραγένειν, γυναῖκες ἀνδρειωμένες καὶ κοράσια, καὶ ἀνθρώπους μὲ σπαθιά ἐστυμνωμένα μ' ἄγρια ὄψη, καθαρὸς φονιάδες νὰ κόβουν τὰ κεφάλια ἀπ' τὰ κορμιά τους. Φοινὴ καμμιὰ ἐν ἀκουγὰ σπαταῖναν

ὄλοι· φωτιές εἶδα πολλές παρέναι,
 νὰ καὶν μὲ ζωντανὰ κορμιά γιὰ ξύλα,
 καὶ νὰ φωτιζῆ ἢ κέκκοιή των ἀλόγα
 τοῦς δρόμους ὄλους τὰ ψηλά παλάτια.
 «Τοῦς ἐλέπεις ὄλους» μοῦ εἶπε ὁ νέος
 »μαρτύροι εἶνε τῆς ΑΛΗΘΕΙΑΣ ὄλοι,
 »ἀκάλουθοι, δικοὶ μου μαθητάδες!
 »μὴν τοῦς λυπᾶσαι· φωτιερὰ στεφάνι
 »θὰ πάρουνε κ' ἀλλοὶ κ' ἐσύ μαζί τους
 »ἀπ' τῆ δικαιοσύνη τῆς ΑΙΩΝΙΑ!»

* * *
 Ἄν τὸν Διδασκαλο τῆς Γαλι-
 λαίας τὸν ἐπροῦδωσεν ἕνας ἀπ' τοῦς
 μαθητῆς του, καὶ τὸν ἀρνήθηκε ἄλ-
 λος πρὶν ἢ ἀλέκτωρ φωνήσῃ δὲν
 ἔχασε τίποτε Αὐτός, οὔτε ἔπαθε
 περισσότερο τίποτε ἀπ' ὅ,τι τὸν
 περίμενε. Ἐφθάσαν ὁ Ἰωάννης, ὁ
 Ματθαῖος, ὁ Μάρκος, ὁ Λουκᾶς
 καὶ ὁ Παῦλος, τὸ «σκεῦος αὐτὸ τῆς
 ἐκλογῆς» Του, γιὰ νὰ γράψουν καὶ
 νὰ διαδώσουν τὴν ὄραία του καὶ
 ὑψηλὴ διδασκαλία. Τὸ ἴδιο ἀκρι-
 βῶς ἔγινε καὶ μὲ τίς φιλοσοφικῆς
 θεωρίες καὶ τὴν ὄλη διδασκαλία
 τοῦ Σωκράτη, ἀπὸ τοῦς δύο ἀγα-
 πημένους του μαθητῆς, τὸν Πλά-
 τωνα καὶ τὸν Ξενοφόντα. Οὔτε ὁ
 Σωκράτης οὔτε ὁ Χριστὸς ἔγραψαν
 τίποτε. Μόνον ἐδίδαξαν. Τὰ θεῖα
 τοῦς ὅμως αὐτὰ διδάγματα ἔμειναν
 ἀθάνατα στὴν ἀνθρωπότητα καὶ δὲ
 θὰ λησμονηθοῦν παρὰ μόνον ὅταν
 ὁ πλανήτης αὐτὸς ἐρημωθῆ ἀπ' τὸ
 ἀνθρώπινο γένος.

2400 περίπου χρόνια ἔχουν συμ-
 πληρωθῆ ἀπὸ τῆ γέννησι τοῦ Σω-
 κράτη. Ἐξῆσε 70 χρόνια ἀπὸ τὸ
 469 ἕως τὸ 399 π. Χ. Δὲν εἶχε νὰ
 ἐπιδείξῃ πατρογονικῆς περιγαμινῆς

ὅπως τ' ἄλλα τῆς ἐποχῆς του ἑτε-
 ρόφωτα πρόσωπα. Ἦταν φτωχὸς
 καὶ τίμιος. Ὁ πατέρας του ἦταν
 ἀγαματοποιός, καὶ ὀνομαζόταν
 Σωφρονίσκος. Ἡ μητέρα του ἦταν
 μαμὴ καὶ τὴν ἔλεγαν Φαιναρέτη.
 Ὅπως ὁ Χριστὸς μαθήτευσε κατὰ
 στὸν Ἰωσήφ κ' ἔμαθε τὴν τέχνη
 τοῦ μαρμαροῦ, τὸ ἴδιο καὶ ὁ Σω-
 κράτης μαθήτευσε στὸ πατρικὸ ἐρ-
 γαστῆρι κ' ἔγινε κ' αὐτὸς ἕνας
 καλὸς γλύπτης. Λέγει μάλιστα ὁ
 Πausanias πὸς εἶδε στὴν Ἀκρό-
 πόλι στημένο ἕνα ἀγαλμα κατα-
 σκευασμένο ἀπ' τὸν Σωκράτη, ποῦ
 παρίστα τίς Χάριτες. Ὁ Σωκράτης
 ἦταν ἀνθρώπος ἡωμαλέος στὸ σῶμα
 μὲ μεγάλη ἀντοχή, ποῦ ὑπέφερε
 πολλές κακουχίες στοῦς πολέμους
 ποῦ ἔλαβε μέρος καὶ ἐπέδειξε ἀξιο-
 ζήλευτη ἀνδρεία. Εἶχε ὅμως κ' ἕνα
 ἐλάττωμα. Ἄς τὸ ποῦμε ἔτσι.
 Ἦταν ἄσκημος! Αὐτὸ ἄλλωστε
 μᾶς τὸ ἐπισφραγίζουν ὡς ἀληθινὸ
 ὄλες του οἱ προτομῆς ποῦ ἐσώθηκαν.

Στὰ νεῖατα του ἦταν ὀξύθυμος
 καὶ νευρικός. Ἀλλὰ καθὼς μᾶς
 λέγει ὁ ἴδιος ἢ μελέτη κ' ἢ φιλοσο-
 φία μὲ τὸν καιρὸ τὸν ἔκαναν ψύ-
 χραμο, τὸν δάμασαν, τὸν ἔκαναν
 ἀρνάκι. Ἀπὸ τὸν καιρὸ ὅμως ποῦ
 ἐπεδόθηκε κ' ἀφοσιώθηκε στὴ φι-
 λοσοφία ἔγινε ἀνεργος. Πάντα θὰ
 τὸν ἔβλεπε κανεὶς μέσα στὴν ἀγορὰ
 καὶ σὲ ἄλλα κέντρα ποῦ ὑπῆρχε
 κόσμος νὰ διδάσκῃ. Τῆ διδασκαλία
 του τὴν ἀκουγαν ὄλες οἱ τάξεις τῆς
 Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Ἐκεῖνος

προτιμοῦσε περισσότερο τοὺς νέους, κ' εἶχε τὸ λόγο του. Ἦθελε νὰ διαπλάσῃ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τῆ νέα γενεὰ καὶ νὰ μεταδώσῃ μέσ' τὴν καθε νεανικὴ ψυχὴ τὰ μεγάλα νέα ἰδανικά. Καθὼς γνῶριζε ὅλη τὴ μέρα ὅταν ἐβλέπε κάποιον μὲ ἐνδιαφέρουσα φρυσιογνωμία, τὸν πλησίαζε καὶ ἀρχίζε μαζί του ὁμιλία. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο γνωρίστηκε μὲ τὸν Ξενοφῶντα, ὅπως μᾶς τὸ διηγείται ὁ ἴδιος, καὶ τὴν ἴσους καὶ τὴν ἴσους ἄλλους ἀπ' τοὺς φημισμένους μαθητὰς του. Τόσο μεγάλη ἦεν ἡ φήμη του, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ περίφημη Ἀσπασία ἡ σύζυγος τοῦ μεγάλου Περικλέους μὲ τὴν κοικτικὴ δεινότητα, τὴν ῥητορικὴ γλῶσσὴ καὶ τὸ σπινθηροβόλο πνεῦμα, ἐπεδίωξε καὶ γνωρίστηκε μὲ τὸν Σωκράτη, καὶ δοκίμαζε μεγάλη εὐχαρίστησι νὰ τὸν συναστρέφεται, καὶ τὸν καλοῦσε συχνὰ στὸ σπίτι της καὶ μιλοῦσε μαζί του γιὰ τὰ λεπτότερα καὶ ὑψηλότερα φιλοσοφικὰ θέματα. Στὸν ἀσημάνθρωπον αὐτὸν, τὸν ἀπεριποίητο, τὸν κουρελιάρη, ποὺ περπατοῦσε πάντα ξυπόλητος καὶ ξεσκουφουτος, ὅχι μόνον ἡ Ἀσπασία εὑρισκε τὴν γοητεία τῆς μεγαλοφυΐας του, μὰ καὶ ἄλλοι πολλοί, σχεδὸν ὀλόκληρη ἡ ἀριστοκρατία, ὁ «ἀφρός» νὰ ποῦμε ἔτσι τῆς τότε Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας.

Ὡ! πόσες γενιὲς ἀνθρώπων ἤρθαν καὶ παρήλθαν ἀπὸ τότε, πόσοι αἰῶνες κύλισαν στὸν ὠκεανὸ

τοῦ χρόνου! Ἡ ἀνθρωπότης γήρασε πιά, ὅμως ἡ δόξα τοῦ Σωκράτη δὲν γερνᾷ, ἡ μνήμη του μένει πάντα νέα· ζῆ καὶ θὰ ζῆ ἀθάνατη στὸ θαυμασμὸ καὶ τὴ λατρεία τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ Σωκράτης ἐπῆρξεν ἀπ' τις κοσμοϊστορικὲς φρυσιογνωμίες. Εἰργάσθη μὲ ἀνταπάρνησι Ἱεραποστογιά τὴν ὑπόθεσι τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῆς Ἀλήθειας, ἐθυσίασε τὸ συμφέρον, τὴ ζωὴ του στὸ βωμὸ τοῦ καθήκοντος. Ἡ συμβολὴ του στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴ φιλοσοφία εἶνε πολυσήμαντη. Καὶ ἡ ἡρωϊκὴ ζωὴ του, τὸσον ἁρμονικὰ ταιριασμένη μὲ τὴς πεποιθήσεις του, τὸν καθιστᾷ ἰδανικὸ ὑπόδειγμα μιμήσεως, γιὰ ὅσους ὀνειρεύονται νὰ ζήσουν ζωὴ μὲ περιεχόμενον ἠθικόν, ὑψηλόν, δημιουργόν, εὐεργετικόν γιὰ τοὺς συνανθρώπους μας. Στὴν ἀπολογία του μπροστὰ στὸ Δικαστήριον, μᾶς τὸν παριστᾷ ὁ Πλάτων μ' ὅλη του τὴν ὀλυμπία μεγαλοπρέπεια τῆς ἡρωϊκῆς ἰδιοσυγκρασίας του. Κατηγορεῖτο ἐπὶ ἐσχιάτη προδοσία, ὡς ἀνατροπεὺς τῆς θρησκείας, τῆς Οἰκογένειας, τῆς ἠθικῆς, αὐτὸς ποὺ — μοχθοῦσε νὰ ἀναθεμελιώσῃ ὅλες αὐτὰς τὴς ἀξίες ἀπάνω σὲ ὑγιέστερες βάσεις — καὶ κινδύνευε νὰ καταδικασθῆ σὲ θάνατον: ὁ Σωκράτης ὅμως δὲ χάνει οὔτε στιγμὴ τὴν ψυχικὴν του ἀταραξία, οὔτε ἓνα γιώτα ἀπαρνεῖται ἀπ' τὴς ἀρχές του, οὔτε καταδεχεται μὲ ῥητορικὰ τεχνάσματα νὰ συγκι-

νήση τοὺς δικαστῆς γὰρ νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπιείκειά τους.

Ἡ ἠθικὴ, μᾶς λέγει πὼς ἡ κατηγορία κατὰ τοῦ πλησίον ἔχει ὡς αἰτίαν ἢ ἔχθρα ἢ συμφέρον ἢ κοινότητα καὶ κλίσι πρὸς αὐτό. Οἱ κατήγοροι τοῦ Σωκράτη, ἀναμφισβήτητα, εἶχαν ὅλα αὐτὰ τὰ μαῦρα προσόντα μέσα εἰς τὴν ἀκόμα πιὸ μαύρη ψυχὴ τους. Ἡ συκοφαντικὴ αὐτὴ κατὰ τοῦ Σωκράτη κατηγορία ἦταν ἕνας φαρμακερὸς καρπὸς ὅλων τῶν κακιῶν τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ γὰρ νὰ ὠριμάσῃ μέσα στοὺς κόλπους τῆς ἐποχῆς του χρειάζονται τόσο πολλὰ χρόνια, ποὺ ὅταν τὸν ἔκοψαν ἀπ' τὸ δένδρο τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας ὁ Ἄνυτος καὶ ἡ συντροφία του, ὁ Σωκράτης εἶχε πιά στὸ κεφάλι του ὅλα τῆς Πάρνηθος τὰ χιόνια.

Παρὰ ποτέ, ἔστω καὶ ἀργά, οἱ κατήγοροί του ἔπρεπε νὰ προσφέρουν τὴ μεγάλη τους ὑπηρεσίαν πρὸς τὴν πατρίδα, νὰ παίξουν ὀπωσδήποτε τὸν ῥόλο τοῦ ἐν εἰρήνῃ ἥρωα. Καὶ τὸ ἐτόλμησαν, στὸ τέλος δὲ καὶ τὸ ἐπέτυχαν. Ὁ θρασὺς Μέλητος, ἕνα ὠραῖο πρωῒ ἦρθε καὶ κόλλησε εἰς τὸ στοᾶ τοῦ ἀρχοντος τὸ ἐναντίον τοῦ Σωκράτη κατηγορητήριον. Σύμφωνα μὲ τὸν νόμον ὁ κάθε πολίτης εἶχε τότε τὸ δικαίωμα νὰ ὑποβάλλῃ μῆνυσιν ἐναντίον ἑνὸς συμπολίτη καὶ νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ ἐνόρκως. Αὐτὸ ἔκανε κι' ὁ Μέλητος ποὺ μισοῦσε θανάσιμα τὸν ἀγαθὸ Σωκράτη. Ἡ κατηγορία ὑπεβλήθη

τὴν ἀνοιξὶ τοῦ 399 π. Χ. καὶ ἔλεγε περίπου :

«Ὁ Μέλητος, υἱὸς τοῦ Μελήτου, κατηγορεῖ ἐνόρκως τὸν Σωκράτην τοῦ Σωφρονίσκου ἀπὸ τὸν δῆμον Ἀλωπεκῆς, ὅτι δὲν ἀναγνωρίζει τοὺς Θεούς, τοὺς ὁποίους παραδέχεται ἡ πολιτεία, ἀλλὰ εἰσάγει καινὰ δαιμόνια καὶ ὅτι διέφθειρε τὴν νεολαίαν. Ποινὴ : Θάνατος».

Τώρα ἂν σκεφθῆ κανεὶς, τὸ πὼς δὲν ἔλαβαν καν' ὑπ' ὄψει τοὺς οἱ κατήγοροι τὶς συνέπειες τοῦ ἀττικοῦ νόμου ποὺ κατ' αὐτὸν ὁ κατήγορος ποὺ δὲν ἐκέρδιζεν ὑπὲρ τῆς κατηγορίας του τὸ πέμπτον τῶν δικαστῶν, ὅχι μόνον ἔλαβε τὴ δίκην ἀλλὰ καὶ τὸν καταδίκαζαν σὲ πρόστημο καὶ σὲ ἀτιμία, ἔχουμε κάθε λόγο νὰ πιστέψουμε πὼς καὶ εἰς τότε ἐποχὴ ὅπως καὶ εἰς τὴν μετέπειτα καὶ εἰς τὴν σημερινή, ἡ συκοφαντία καὶ τὸ θράσος σπάνια στραγκαλιζόταν ἀπ' τὴ Θεὰ ποὺ εἶχε κλειστὰ τὰ μάτια καὶ κρατοῦσε στὰ χέρια τῆς ζυγαριάς. Ἐφτανε μόνο, καὶ φτάνει, νὰ ξέρῃς νὰ θολώσῃς τὰ νερά, ὅποτε φωνάζει ὁ κλέφτης νὰ φύγῃ ὁ νοικοκύρης, κι' ὁ ἀτιμος τὸν ἠθικὸ καὶ τὸν τίμιον, καὶ ὁ δολοφόνος παρουσιάζεται μὲ τὸ προσωπεῖον τοῦ σωτήρα.

Καὺμένε Σολωμέ ! Πόσο μεγάλο δίκην εἶχες ὅταν εἶπες :

«Δυστυχισμένε μου λαέ, καλὲ κι' ἀγαπημένε, πάντοτ' εὐκολοπίστευτε, καὶ πάντα προδομένε».

Πόσον επίσης δίκαιο είχε και ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ όταν ἔλεγε περιφρονητικά «τὸ πλῆθος» ὅταν δὲν ἀξίζει νὰ ὀνομάζεται «λαός».

Τώρα ἀνοίγω μιὰ παρένθεσι γιὰ ν' ἀποφύγω τὴ μεταφορὰ κειμένων ἀπ' τὸ βιβλίο τοῦ Λεπμόν ἢ «Ψυχολογία τῶν ὄχλων».

Μέσα σ' ἓνα ἄρθρο του ὁ πολὺς ἄγγλος πνευματώδης συγγραφεὺς Μπέρναρ Σῶ, περὶ τοῦ τί πιστεύει καὶ τί δὲν πιστεύει, γράφει κι' αὐτά :

«Καὶ ξέρετε — λέγει — ἀπὸ πότε ἔπαυα νὰ πιστεύω στὰ λεγόμενα λαϊκὰ θεύματα ; Δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐξηγήσῃ τὸ πὼς δημιουργοῦνται αἱ ὀμαδικὲς ψυχώσεις. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι αἱ ψυχώσεις αὐτὲς δημιουργοῦνται. Ποῦ ; Παντοῦ ! Στὸ δρόμο σκίβουν λίγοι ἄνθρωποι. Τοὺς ἀκολουθοῦν ἄλλοι. Οἱ πρῶτοι ἔχουν φαίνεται κάτι ποὺ εἶνε τρομερὰ κολλητικὸ καὶ μεταδίδεται. Ἄλλοι χάσοι καὶ πνευματικὰ τυφλοὶ προστίθενται κ' ἔτσι ἀπαρτίζεται τὸ πλῆθος ἢ κααλύτερα θὰ τὸ πῶ ἐγὼ ἢ κοινὴ — τρομάρα νὰ τῆς ἔρθῃ — γνώμη. Ποῦ πᾶν γαίνει ;

Ἄγεται ! Ὅπου εἶνε τὸ πλῆθος ζητήσατε ἐπὶ κεφαλῆς τὸν δημαγωγόν. Αὐτὸς τὸ ἄγει, τὸ φέρει, καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος στὸ τέλος τὸ κρεμοτσακίζει. Λοιπὸν — συνεχίζει ὁ Σῶ — κάποτε ἔτυχε νὰ βρεθῶ μέσα σ' ἓνα τέτοιο πλῆθος ποὺ ἔμοιαζε μὲ φουσκωμένη θάλασσα. Καὶ τὸ πλῆθος αὐτὸ μὲ παρέσυρε. Ἐφώ-

ναζε. Ἄρχισα τότε νὰ φωνάζω κ' ἐγὼ. Φαντασθῆτε ὅμως πόση ὑπῆρξε ἡ ἔκπληξις μου ὅταν διεπίστωσα πὼς ὄλο αὐτὸ τὸ πλῆθος τὸ «ρεῦμα» εἶχε προκληθῆ ἔξ αἰτίας μιᾶς ἀγελαίδας, ποὺ ἄγνωστο πὼς τ' ὄχε σκάσει — ἢ ἀφιλότιμη — ἀπὸ τὸν σταῦλο της».

Πιστεύω νὰ κατανοήθηκε καλὰ τὸ βάθος ποὺ ἔχει ἡ παρέμβασις αὐτὴ ποὺ ἔκαμα, ὥστε νὰ περιτεύει κάθε ἄλλη ἐπεξήγησις γιὰ τὴν σχετικότητα ποὺ ἔχει μὲ τὸ κύριο θέμα.

Ἡ ἐφημεριδογραφία τῆς ἐποχῆς τοῦ Σωκράτη, ποὺ δηλητηρίαζε τὴν κοινωνία, ὅπως ὁ κίτρινος λεγόμενος Τύπος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἦταν κυρίως ἡ σατυρικὴ ποίησις. Ἡ συκοφαντία, ἡ κακοήθεια καὶ τὸ ψέμα ἦταν ἡ καθημερινὴ πνευματικὴ τροφή τῶν πολιτῶν, σερβιρισμένη σὲ στίχους σατυρικοῦς.

Ἀληθινὰ τρομερὴ πληγὴ ἦταν κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴν αἱ δίκες, ὡς συνέπεια φυσικὴ, ἔπειτα ἀπὸ τόση ἐξαχρείωσις καὶ διαφθορά. Ἐντιμοὶ πολῖτες διεσύροντο ἀπὸ τοὺς συκοφάντες, περιεπλέκοντο σὲ δίκες, ὠδηγοῦντο ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν παρωδῶν ὁ Ἄριστοφάνης, παρουσιάζει σὲ μιὰ ἀπ' τὶς κωμωδίαις του, τοὺς Ἀθηναίους ἐνάγοντας ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἓνα σκύλλον, κατηγορούμενον, ὅτι εἶχε κλέψει ἓνα κομμάτι τυρί ! Κάποιος Ἀθηναῖος Ἀπολλόδωρος, ἀντιπρόσωπος τῶν

οικονομικῶν συμφερόντων τῶν πλουσίων ἐμπόρων Ἀντισθέδους καὶ Ἀρχεστράτους, ἐμπλέξε, περιεπλάκη, σὲ εἴκοσι ἀτελεύτητες δίκες, ἔπεσε θῦμα ψευδομαρτύρων καὶ συκοφαντῶν κι' ἔχασε σὲ δίκες καὶ χρηματικὲς ποινὲς ὀλοκλήρη τὴν περιουσίᾳ του. Ἐνας δικηγόρος πάλι ἐσκάρωσε κάποτε σὲ δέκα — πέντε συκοφάντες μιὰ ἔξαιρετικὰ νόστιμη φάρσα. Εἶχε νὰ ὑπερασπίσῃ ἕναν πελάτη του κατηγορούμενον ὅτι εἶχε φονεύσει μιὰ δούλη τῆς ὁποίας τὸ πτώμα τὸ ἔξαφάνισε μυστηριωδῶς.

Μάταια ὁ Ἀθηναῖος δικηγόρος κατηνάλωνε ὅλη του τὴν εὐγλωττία, μάταια τοῦς παρέταξεν ἀκλόνητα ἐπιχειρήματα γιὰ ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀθωότητα τοῦ πελάτη του. Οἱ δικαστὲς ἐπηρεάσθησαν ἀπὸ τὶς καταθέσεις τῶν... μαρτύρων. Τότε λοιπὸν ὁ ἔξυπνος αὐτὸς δικηγόρος, ἄφησε νὰ εἰσέλθῃ θριαμβευτικῶς, ὑγιέστατη, πεταχτὴ καὶ σκερτσόζα ἡ δούλη, τὴν ὁποία σκόπιμα τὴν εἶχε κρυμμένη ὡς τότε. Μεγαλείτερος ἐξευτελισμὸς δὲν μπορούσε νὰ γίνῃ γιὰ τὸ δικαστήριον.

Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἐδημιούργησεν ἐπιφανεῖς δικηγόρους, ἕνα Ἴσοκράτην, ἕνα Λυσίαν, ἕνα Δημοσθένην καὶ ἄλλους. Τὸ πόσον ἐνοχλητικὸς μπορούσε νὰ εἶναι ἕνας ἐπιφανὴς δικηγόρος στοὺς ἐχθροὺς του, ἀποδεικνύεται ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἀπὸ τὸ παράδειγμα ἑνὸς ἄλλου ἐπιφανοῦς δικηγόρου, ἀργότε-

ρα καὶ στὴ Ρώμῃ αὐτὴ τὴ φροσάν. Τοῦ Κικέρωνος. Ὁ Κικέρων δολοφονήθηκε ἀπ' τοὺς ἐχθροὺς του, καὶ τ' ἀποκομμένο κεφάλι του στερεώθηκε ἀπάνω σ' ἕνα πάσαλο στὸ βῆμα τοῦ Φόρουμ, ποῦ ἀντηχοῦσε ἀκόμα ἀπ' τὴ φλογερὴ εὐγλωττία, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Κικέρων σ' ὄλη του τὴ ζωὴ κατεκεραύνωνε τοὺς ἐχθροὺς του. Μιὰ γυναῖκα γιὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν δικηγόρον — τὸν ἀθάνατο Κικέρωνα — ὁ ὁποῖος εἶχε καταγγεῖλῃ τὴν ἀπαίσχυντη διαγωγὴ της, ἡ ὁμορφὴ μὰ καὶ διεφθαρμένη Κλοδία, ἀδελφὴ, καὶ ὅπως τὴν κατήγγειλεν ὁ Κικέρων, ἐρωμένη τοῦ ἀριστοκράτη δημαγωγοῦ Κλοδίου, πλησίασε πρὸς τὸ νεκρὸ κεφάλι, ἔβγαλε ἀπὸ πάνω της μιὰ καρφίτσα ποὺ φοροῦσε ὡς κόσμημα κι' ἄρχισε νὰ κεντᾷ μὲ τρομερὴ μανία τὴ γλῶσσα τοῦ μεγάλου ἀνδρός, τοῦ Κικέρωνος, ποῦ μέσα στὰ ἄλλα ὠραῖα του καὶ σοφὰ λόγια εἶχε πῆ καὶ γιὰ τὸν Σωκράτη: «ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς κατέβασε τὴν φιλοσοφίαν ἀπὸ τὸν οὐρανὸν εἰς τὴν γῆν».

Ὁ Σωκράτης ποῦ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἤξερε τὰ χάλια τῆς Δικαιοσύνης τοῦ καιροῦ του, μιὰ εἰκόνα τῶν ὁποίων σὰς ἔδωσα παραπάνω, ἦταν φυσικὸ νὰ μὴ θελήσῃ ὄχι μόνο νὰ ἔχει κατὰ τὴ δίκη του συνήγορον, ἀλλ' οὔτε κἂν αὐτὸς ὁ ἴδιος ν' ἀπολογηθῇ. Θὰ ἦταν ἡ ἐσχάτη γι' αὐτὸν ταπείνωσις ὅταν ἔδειχνε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν τύχη

του, ἡ ὁποία βρησκόταν σὲ χέρια τοῦ καίθε ἄλλο ἐκπροσωποῦσαν παρὰ τὴν ἀληθινὴν Αἰταιοσύνη. Ὁ φίλος του, ὁ περίφημος ῥήτωρ Λυσίας εἶχε μάλιστα ἔτοιμη μιὰν ὄραϊα ἀγόρευσι πρὸς ὑπεράσπισι τοῦ μεγάλου φιλοσόφου. Ὅταν τὴν ἐδιάβασε ὁμοῦς ὁ Σωκράτης ἀσκέσθηζε νὰ πῆ.

— Ἡ Ἀσσιαία ὁ Λυσίας, ἀγορεύεις σου μὲ συγκινεῖ βαθύτατα, ἀλλὰ μοῦ φαίνεται, ὅτι στερεῖται ἀνδρικής ὑπερηφάνειας, καὶ θαρραλέας εὐγένειας.

Ὅσοσο σ' εὐχαριστῶ.... ἀλλὰ μοῦ εἶνε ἀχρείαστη!

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Λυσία καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐκλεκτοὶ ῥήτορες προσφέρθησαν νὰ τὸν ὑπεράσπισουν— τζάμπα ὑπεράσπισις βέβαια, ὅπως συμβαίνει καὶ σήμερον ὅταν πρόκειται γιὰ δίκη πολέμοιο— ἀλλὰ τὸ γεγονὸς εἶνε πῶς ὁ Σωκράτης δὲν θέλησε νὰ πάρει κανένα συνήγορο δικηγόρο, καὶ τὸ σπουδαιότερον, νὰ μὴ θέλει οὔτε μόνος του ν' ἀπολογηθῆ.

Ἐνας ἀπ' τοὺς μαθητῆς του κατάπληκτος γιὰ τὴν ἀπόφασί του αὐτὴν τοῦ εἶπε:

— Γιατί δὲν φροντίζεις νὰ ἐτοιμάσης τὴν ἀπολογίαν σου;

— Μὰ δὲν ξέρεις φίλε μου, τοῦ ἀπάντησε ὁ Σωκράτης, ὅτι γιὰ τὸ φροντίσαι καὶ ἀσχολήθηκα σ' ὅλη μου τὴν ζωὴν;

— Πῶς;

— Σ' ὅλη μου τὴν ζωὴν δὲν ἐφρόντισα παρὰ πῶς νὰ μὴ κάμω κανένα ἀδίκημα, κανένα κακόν. καὶ ἔζησα πάντα μὲ τὴν προσπάθεια νὰ γίνω καλλίτερος. Αὐτὴ εἶνε καλλίτερον ἀπολογία μου!

Μάταια οἱ μαθητῆς του προσπαθοῦσαν νὰ τὸν πείσουν, πῶς περισσότερες φορὲς καταδικάζονται ἀδῶοι, ἐνῶ ἄλλοι, καίτοι ἔνοχοι κατορθώνουν, χάρις εἰς τὰ μέσα τῆς ὑπεράσπισίς των, ν' ἀπαλλαγοῦν ὀλοτέλα.

Ἦταν ἀραγες ἀληθινὴ ἡ κατηγορία;

Πρῶτα-πρῶτα, ὁ Σωκράτης ἐσεβάσθηκε πάντα τὴν θρησκείαν τῆς πολιτείας. Ἡ μόνη κατηγορία ποῦ θὰ μπορούσε νὰ σταθῆ κάπως ἐναντίον του ἦταν τὸ περίφημο αὐτὸ «Δαιμόνιον» ποῦ καθὼς ἔλεγε τὸ ἄκουγε μέσα του καὶ τὸν ὠδηγοῦσε. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατηγορίαν ὅτι διέφθειρε τοὺς νέους, ὁ ἄνθρωπος εἶχε ἀναλάβει νὰ τὸ ἀποδείξει πανηγυρικά. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦταν ἕνας μεγαλέμπορος δερμάτων ποῦ μισοῦσε θανάσιμα τὸν Σωκράτη. Εἶχε δοκιστεῖ θὰ ἔλεγε κανεὶς στὰ κόκαλα τῶν προγόνων του νὰ ἐκδικηθῆ μιὰν ἡμέραν τὸν Σωκράτη γιὰ τὸ κακὸ ποῦ τοῦ ἔκανε. Τώρα ἂν θελήσετε νὰ μάθετε ποιοὶ ἦταν τὸ μεγάλο κακὸ αὐτὸ ποῦ ἔκανε ὁ Σωκράτης, ποῦ τόσο μεγάλο μῖσος φώλησε μεσ' τὴν ψυχὴ τοῦ μεγαλοκαρχαρία αὐτοῦ, θὰ διαπιστώσετε πῶς ἡ ἴδια νοοτροπία ποῦ ὑ-

πάροχει σήμερα υπήρχε και τότε στους πλουσίους. Τα παιδιά τους τα ήθελαν πιστά αντίγραφα της δικής των μουτσουνάρας, δηλαδή τίποτ' άλλο να μην τα απασχολεί στη ζωή τους παρεκτός ή κοπριά πάνω απ' την οποία ανθίζουν όλα τα φύτρα του κακού, το χρήμα!

Ο Σωκράτης είχε πάρει στα νερά του να πούμε έτσι, τον γιό του Αγύτου, ο οποίος ξεπότησε απ' το πατρικό μαγαζί για να ζήσει παρόμοια με τον μεγάλο φιλόσοφο ανυψώνοντας την αλήθεια, και βρήσκοντας την ευτυχία μεσ' την πενία και την έντιμότητα. Ο τρίτος των κατηγορών ο Λύκων, ήταν ένας πρώην μαθητής του Σωκράτη, δημαγωγός τώρα, που αντιπροσώπευε τους σοφιστές, ο οποίος ζήλησε τον αβυσσικό φιλόσοφο τόσο πολύ, ώστε να μη διστάσει ν' αποτελέσει με τους δυο άλλους το θλιβερό τρίγωνο της συκοφαντικής κατηγορίας. Ο Σωκράτης «πίσος», ο Σωκράτης «δειξος», ο Σωκράτης «γερομπαγαπόντης», ο Σωκράτης υποπτος, ο Σωκράτης μās έβγαλε τα κοπέλια στο κλαρί... τα ψι-ψι-ψι, έκαναν το γύρω τους, το κοιτσιμπολιό των τριόδων οργίαζε, οι σατυρικοί στίχοι του Αριστοφάνη κατά του Σωκράτους έγιναν οι γλυκύτερες καραιμέλες στα στόματα που είχαν ως τότε τρεμουλιάσει απ' την ειρωνία και τον καυστικό έλεγχο του μεγάλου φιλοσόφου. Η ευκαιρία που περίμεναν είχε έρθει,

και ήταν ελεύθεροι να ξεράσουν κάθε είδους συκοφαντίαν. Η ύψηλή διδασκαλία του Σωκράτη είχε ανατρέψει την άβυσθη και έλευινή διδασκαλία των σοφιστών, οι όποιοι έχασαν όλους σχεδόν τους μαθητές των, οι όποιοι προτιμούσαν τα λόγια του Σωκράτη. Έ, τώρα που τον είχαν πιά στα χέρια τους θα τον εξόντωναν μια για πάντα, τελειωτικά, και έτσι τα επαγγελματικά τους συμφέροντα θα εύρισκαν πάλι την ώραία τους άκμή.

Ο όχλος είχε σχεδόν παρασυρθεί. Για τον εύκολόπιστον αυτόν όχλο ο Σωκράτης έγινε πιά ο θρυλικός διαφιθορέας των άθηναίων βλαστών. Άλλωστε ήθελαν οι θεοφοβούμενοι αυτοί άνθρωποι, οι κίνοσορες αυτοί της ήθικης, και τρανώτερα παραδείγματα απ' τον Άλκιβιάδη και τον Κριτία; Αυτό δα έλειπε, να λένε όλοι ψέματα και την αλήθεια να την λέγει ο κατηγορούμενος! Που άκούσθηκε αυτό ποτέ..

Τι να πη κανείς! Αυτή είναι πάντα η άμοιβή των λίγων, των εκλεκτών, που πριν απ' όλα τ' άλλα θέλουν τον άνθρωπον άνθρωπο, που έχουν το θάρρος άψηφόντως κάθε κίνδυνο να του λένε τα στριβά του, να του βροντοφωνούν την αλήθεια και ν' αγωνίζονται να τον φέρουν στον ίσιο δρόμο, στο δρόμο της Αρετής.

Ένα δυσεκατομμύριο ανθρώπων να παρελάση από μπροστά σας, και να σας πη πως είδε ή α-

κουσε κάτι κακό που πρέπει να παταχθῆ ἀμείλικτα, ποτέ να μὴ δώσετε πίστι στηριζόμενοι στὸν τεράστιο ἀριθμὸ τῶν κατηγορῶν. "Αν δὲν δεῖτε μὲ τὰ ἴδια σας τὰ μάτια, κι' ἂν δὲν ἀκούσετε μὲ τ' αὐτιά σας, κι' ἂν ἀκόμη δὲν κρίνετε τὸ ὅ,τι δεῖτε ἢ ἀκούσετε μὲ τὸ μέτρο τῆς λογικῆς καὶ γνώμονα τῆς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες, ποτέ μὴ ὀρίξετε τὴν πέτρα τοῦ ἀναθέματος, γιατί, ὅπως πολύ σωστά εἶπε ὁ Πασχάλ, ἡ ἠθικὴ μιᾶς ἐποχῆς περιγελά τὴν ἠθικὴ μιᾶς ἄλλης.

"Ὅταν θελήσῃ ἓνας ἀριθμὸς ἀνθρώπων νὰ βλάψῃ ἓναν ὑπέροχον ἄνδρα, ποῦ γιὰ τὴν ἀνωτερότητά του εἶναι κορφὴ στὰ μάτια τους, πάντα ἔχει πρόχειρα τὰ μέσα τῆς ἐξόντωσις. "Ακούσετε τρία τετράστιχα σχετικά ἀπ' τὸ ποίημα τοῦ μακαρίτη Καρυωτάκη «Υποθῆκαι».

«Ὅταν οἱ ἄνθρωποι θέλουν νὰ ποναῖς
μποροῦνε μὲ χιλίους τρόπους»

Ρίξε τὸ ὄπλο σου καὶ σωριάσου πρηνῆς,
ὅταν ἀκούσης ἀνθρώπους.

Κράτησε κάποιον τόπο μυστικό,
στὸν πλατὺ κόσμο μιὰ θέση.

"Ὅταν οἱ ἄνθρωποι θέλουν τὸ κακό,
τοῦ δίνου ἔψι ν' ἀρέσῃ.

Τοῦ δίνου λόγια χρυσᾶ πού νικοῦν
μὲ τὴν πειθῶ, μὲ τὸ ψέμα,
ὅταν ἄνθρωποι διαφιλονικοῦν
τὴ σάρκα σου καὶ τὸ αἷμα.

* *

Τὸ λαϊκὸ δικαστήριον τῶν Ἰλιαστῶν, τὰ μέλη τοῦ ὁποίου προσελαμβάνοντο ἀπ' ὅλες τὶς κοινωνι-

κὲς τάξεις καὶ μὲ κλῆρο, αὐτὸ θὰ δικάζε τὸν Σωκράτη.

"Ἄς φαντασθοῦμε πρὸς στιγμή, πῶς ὁ Σωκράτης ζοῦσε σήμερον, στὴν ἐποχὴ μας καὶ δικαζόταν ἀπὸ νεοέλληνες. Ποιὸς εἶν' ἐκεῖνος ποῦ θὰ ἰσχυρισθῆ πῶς ἡ ἀπόφασίς μας θὰ ἦταν διαφορετικὴ ἀπ' τὴν ἀπόφασιν τῶν Ἰλιαστῶν; Κανείς! Ἡ διδασκαλία του θὰ διεστρεβλάνετο καὶ θὰ μᾶς τὸν παρουσίαζαν γιὰ βέρο κομμουνιστὴ, ἄθεο, μαλλιαρό, προδότη τῆς πατρίδος κ.τ.ο.

Κ' ἔπειτα σοῦ λέει ὁ Φαλμεράγρο καὶ μερικοὶ ἄλλοι κουφιοκεφαλάκιδες... σοφοί, πῶς δὲν εἴμαστε γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων! Μὰ σὲ τί, ὦ εὐλογημένοι μου ἄνθρωποι, δὲν τοὺς ἐμοιάσαμε; Μήπως γιὰτὶ δὲ φοροῦμε σήμερον ὅπως τότε χιτῶνες ἢ μήπως γιὰτὶ ἀντικαταστήσαμε τ' ἀγάλματα τῶν Θεῶν μὲ τὶς εἰκόνες ἢ μήπως... ἀλλὰ τοῦ φυλακῆ τῷ στόματί μου, Κύριε.

Τέλος, ἤρθε ἡ μεγάλη στιγμή τῆς ἀπολογίας τοῦ Σωκράτη. Οἱ μοχθηροὶ καὶ ποταποὶ κατήγοροὶ του ποῦ τὸν παρέστησαν ὡς τὸν ἐπικινδυνωδέστερον καὶ χειρότερον πολίτη τῶν Ἀθηναίων, ὡς τὸ ἐξάμβλωμα, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ πεταχθῆ μὲ τὶς κλωτσιὰς ἔξω ἀπ' τὴν ἀγνὴ καὶ ἀθῶα πόλιν τῶν Ἀθηναίων ἢ νὰ τὸν καταπιῆ τὸ παρθένο ἀττικὸ χῶμα, κορφώσαν τώρα ὄλοι τους τὰ βλέμματά τους ἀπάνω του καὶ βαθεῖα γύρω βασίλευε σιγή.

Ὁ Σωκράτης δὲν θέλησε νὰ συζητήσῃ τοὺς δικαστῆς του, ὅπως ἔκαναν συνήθως οἱ δήτορες στὴν ἀρχὴ τῆς ἀπολογίας, ἐκλυπαροῦντες ἐπιείκειαν. Μὲ γαλήνη στὴ μορφῇ, καὶ μὲ ἕφος ψυχρότατο μπῆκε ἀμέσως στὴν οὐσίαν τῶν κατηγοριῶν, ἀφοῦ πρῶτα τοὺς βεβαιώσε πῶς δὲν θὰ πῆ παρὰ ὀλογυμνὴ τὴν ἀλήθεια. Ἔτσι καὶ ἔκαμε. Ἐνὰ πρὸς ἓνα ἀνέτρεψε ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα τῶν κατηγορῶν του.

— Σὺς ὀρκίζομαι — εἶπε στοὺς δικαστῆς του — ὅτι τὸ μόνο πρῶγμα ποὺ δὲν παρημέλησα ποτὲ στὴ ζωὴ μου, ἦταν νὰ μὴν ὑπερβῶ τὰ ὅρια τῶν ἀρχῶν τῆς δικαιοσύνης, νὰ μὴν εἰπῶ τίποτε, παρὰ τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ ζῶ σύμφωνα μὲ τὸ θεῖον ὄν, τοῦ ὁποίου τὴν ὑπαρξὶ αἰσθανόμουν μέσα μου καὶ τὸ ὁποῖον ὠδηγοῦσε τὴν ζωὴν μου. Ποτὲ δὲν ἐδίδαξα γιὰ νὰ λάβω χρήματα καὶ ποτὲ δὲν ἐσώπασε τὸ στόμα μου βουλωμένο ἀπὸ χρήματα. Κάθε ἄνθρωπος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ μὲ πλησιάσει, νὰ μὲ ρωτήσῃ γιὰ ὅ,τι δήποτε καὶ νὰ λάβῃ ἀπάντησιν. Τίποτε δὲν ἐπεδίωξα ἄλλο στὴ ζωὴ μου, παρὰ πῶς νὰ κάμω τὸ καλόν, πῶς νὰ ὑποδείξω τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ ἀξίους ἀρχόντες, καὶ πῶς νὰ διαπλάσω πολῖτες χρηστοὺς καὶ καλοὺς. Δικαίωμα σας νὰ μὲ καταδικάσετε, ἀλλὰ βεβαιωθείτε πῶς ὅταν κάμετε αὐτό, περισσότερο κακὸ κάμετε στὸν ἑαυ-

τό σας, παρὰ εἰς ἐμέ. Ἄν δὲν σᾶς ἱκανοποιεῖ ἡ δική μου μαρτυρία, ἔχω μάρτυρα τὸν Θεὸν Ἀπόλλωνα. Πιστεύω νὰ ξέρετε τὸν Χαιρεφῶντα, ἄλλως τε βλέπω ἐδῶ τὸν ἀδελφόν του, ὁ ὁποῖος πρόθυμα θὰ τὸ ἐπιβεβαιώσῃ, ἂν θέλετε νὰ σᾶς διηγηθῶ τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος. Ὁ καλὸς λοιπὸν αὐτὸς φίλος μου, μίαν ἡμέραν τόλμησε καὶ ρώτησε τὴν Πυθίαν τῶν Δελφῶν, ἂν ὑπῆρχε στὸν κόσμον ἄνθρωπος περισσότερο σοφὸς ἀπὸ ἐμέ. Τὸ μαντεῖον ὅμως ἀπήντησε ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλος. Μοῦ ἦταν ἀπίστευτη ἡ ἀπάντησις αὐτῆ τοῦ μαντείου. Πῆρα λοιπὸν ἀπόφασιν ἂν ἀναζητήσω μέσα στοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ ἰδῶ ἂν θὰ εὑρισκα ἓνα, ὄχι πολλούς, ποὺ θὰ ἦταν περισσότερο ἀπὸ ἐμέ ἐλευθερότερος καὶ δικαιοτέρος. Μάταιος ὅμως ὁ κόπος μου αὐτός, καὶ κατ' ἀνάγκην ἐπίστεψα πῶς ἀληθινὰ ἐγὼ εἶμαι ὁ σοφώτερος, γιὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι ἐγὼ δὲν ἐπίστευα καθόλου ὅτι ξέρω ἐκεῖνο ποὺ σ' ἀλήθεια δὲν τὸ ἔξερα. Καὶ ὅμως τὴν προσπάθειά μου αὐτήν, ζητῶντας νὰ πείσω τοὺς ἄλλους ὅτι πολὺ ἀπέχουν ἀπὸ τὴν σοφίαν, ἐφ' ὅσον δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν τὸν ἑαυτὸν τους καὶ ν' ἀποκτήσουν τὸ «γνώθι σαυτὸν», ἓνα πρῶγμα μπορῶ νὰ καυχηθῶ πῶς ἐπέτυχον σ' αὐτὸν τὸν κόσμον: Νὰ κάνω ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους ἐχθρούς μου, ποὺ σήμερον εἶναι καὶ οἱ κατήγοροί μου. Μὲ κα-

τηγοροῦν μ' ὅλα τ' ἄλλα πῶς διαφθείρω τοὺς νέους. Μ' ἂν αὐτὸ εἶναι ἀληθινόν, τότε γιατίι δὲν ἐροῦνται οἱ νέοι αὐτοὶ πρὸς τοὺς διέφθειρα νὰ μὲ κατηγορήσουν; Ἐνα γύρω ἐδῶ βλέπω τώρα πολλοὺς μαθητὲς μου, βλέπω πολλοὺς ἀπὸ ἐκείνους πρὸς μὲ συνανεστράφηκαν καὶ μὲ γνωρίσαν καλά. Ρωτήσατέ τους, ἐξετάσατέ τους λοιπὸν γιὰ νὰ ἰδῆτε καὶ μόνοι σας ποιὰ εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ βᾶσις σ' αὐτὲς τίς συκοφαντίες.

Εἶμαι, τὸ ἐπαναλαμβάνω, ὁλότε-
λα ἀθῶος ὅλων αὐτῶν τῶν κατηγο-
ριῶν πρὸς μου ἀποδίδουν οἱ ἐχθροί
μου. Καμμιά τύφι δὲν ἔχω στὴ συ-
νειδήσει μου γιὰ τίποτε. Ἐλόγου
σας τίποτε δὲν μπορείτε ἐναντίον
μου ν' ἀποφασίσετε, κι' ἂν ἀποφα-
σίσετε καὶ μὲ καταδικάσετε, δὲν θὰ
κερδίσετε παρεκτός μίαν αἰώνια
μομφή, πρὸς τίποτα δὲ θὰ μπορέσει
νὰ τὴ σβύσει, ἓνα μελανὸ στίγμα,
πρὸς τίποτα δὲν θὰ μπορέσει νὰ τὸ
ξεπλύνει. Γι' αὐτὸ μὲ πεποίθησι
ἀρίνομαι στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ καὶ
τὰ δικά σας χέρια, γιὰ νὰ μὲ κρί-
νετε σύμφωνα μὲ ὅ,τι θὰ σᾶς φανῆ
συμφέρον καὶ γιὰ σᾶς καὶ γιὰ ἐμέ...»

Σὲ μιὰ στιγμή τὴν ὥρα τῆς ἀπο-
λογίας του ὁ Σωκράτης ἐρωτᾷ τὸν
περιβόητο Μέλητο καὶ τοῦ λέγει:

— Ἀφοῦ τόσο πολὺ ἐνδιαφέρεσαι
γιὰ τὴν ἠθικὴ τῶν νέων, πές μας,
τελοσπάντων τί εἶν' ἐκεῖνο πρὸς θὰ
τοὺς κάνει περισσότερο ἠθικοὺς
καὶ μορφωμένους;

— Μάλιστα, ἀπαντᾷ ὁ Μέλητος.

— Ἐλα τὸ λοιπὸν — τοῦ λέγει ὁ
Σωκράτης — πές εἰς τοὺς δικαστὲς
τί εἶν' αὐτὸ πρὸς ξέρεις ἐσὺ καὶ πρὸς
τοὺς κάνει αὐτοὺς τοὺς νέους πε-
ρισσότερον ἠθικοὺς καὶ καλοὺς;
Γιατί εἶναι φανερὸ πῶς ἐσὺ θὰ τὸ
ξέρεις, γιὰ τὸν λόγον ὅτι διαρκῶς
φροντίζεις, καὶ τὸ σπουδαιότερον,
γιατί ἀνεκάλυψες ἐμέ, τὸν διαφθο-
ρέα, καθὼς λές, πρὸς μὲ κουβάλη-
σες ἐδῶ στὸ δικαστήριον καὶ μὲ κα-
τηγορεῖς, ἔλα λοιπὸν τώρα πές κ'
ἀπόδειξέ μας τί εἶν' αὐτὸ πρὸς κά-
νει περισσότερο ἠθικοὺς καὶ μορ-
φωμένους τοὺς νέους.

Ὁ Μέλητος κόκκαλο, βουβαμύρα.

— Βλέπεις τὸ λοιπὸν — τοῦ λέγει
τότε ὁ Σωκράτης — ὦ Μέλητε ὅτι
σωπαίνεις καὶ δὲν μπορείς νὰ πῆς
τίποτε; Καὶ ὅμως δὲν σοῦ φαίνεται
πῶς ἡ βουβαμύρα σου αὐτὴ εἶνε ἀ-
νήθικη καὶ ἱκανὴ ἀπόδειξις, προῦγ-
μα τὸ ὁποῖον εἶπα καὶ τὸ λέγω, ὅτι
ἐσὺ ποτὲ δὲ φρόντισες γιὰ τέτοια
πράγματα; Ἀλλὰ κόνε μας τὴ χάρι
ὦ καλὲ Μέλητε καὶ πές μας ἐπὶ τέ-
λους τί εἶν' αὐτὸ πρὸς κάνει αὐτοὺς
τοὺς νέους περισσότερο ἠθικοὺς;

Καὶ ὁ εἰδωλολάτρης αὐτὸς Φαρι-
σαῖος βροῆκε ἐπὶ τέλους τὴν ἀπάν-
τησιν πρὸς γύρευε.

— Οἱ Νόμοι, εἶπε.

— Ἀλλὰ δὲν ἐρώτησα ὦ ἐναρε-
τώτα Μέλητε τοῦτο, τοῦ λέγει ὁ
Σωκράτης, ἀλλ' ἔστω, ποῖος ἀνθρω-
πος, ὁ ὁποῖος κι' αὐτὸ τοῦτο δηλα-
δὴ γνωρίζει τοὺς νόμους;

Κι' ὁ Μέλητος ἀπαντᾷ:

— Οὔτοι ὦ Σώκρατες, οἱ δικασταί.

Καὶ ὁ Σωκράτης τὸν ἐρωτᾷ περὶ καὶ τοῦ λέγει:

— Πῶς εἶπες ὦ Μέλητι; Αὐτοὶ ἐδῶ οἱ δικαστῆς, μποροῦν νὰ ἐκπαιδεύουν καὶ νὰ μορφώνουν τοὺς νέους καὶ νὰ τοὺς γίνουν περισσότερο ἠθικοὺς καὶ καλοὺς;

— Μάλιστα! τοῦ ἀπαντᾷ ὁ Μέλητος.

Πῶς νὰ μὴ φέροι τώρα κανεὶς στὸ νοῦ του ἔπειτα ἀπ' αὐτὸν τὸν διάλογο μεταξὺ Σωκράτη καὶ Μέλητον, πῶς λέγω νὰ μὴν ἀναθυμηθῇ τὴν παγίδα ποὺ ἔστησαν στὸ Χριστὸ οἱ βαλτοὶ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων γιὰ νὰ τὸν φέρουν ἀντιμέτωπο μὲ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία, μὲ τοὺς νόμους τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας.

— Κύριε—τοῦ εἶπαν μὲ προσποιητὴ καὶ ψεύτικη καλωσύνη—ξέρουμε Κύριε πῶς μᾶς μιλάς καὶ μᾶς δασκαλεύεις, μ' ἀλήθεια καὶ δικαιοσύνη, στὸ δρόμο τοῦ Θεοῦ, χωρὶς νὰ σὲ μέλη, γιὰ τίποτ' ἄλλο. Ποιὰ εἶνε ἡ γνώμη σου; Πρέπει νὰ πληρώσουμε τοὺς φόρους μας στὸν Καίσαρα;

Ὁ Χριστὸς ξέροντας πῶς αὐτὸ ἦταν ἐτοιμασμένο ἀπ' αὐτοὺς ποὺ διηύθυναν τὴν κύρια ἐπίθεσι ἐναντίον του, γιὰ νὰ τὸν πλέξουν, κύτταξε πρῶτα αὐτοὺς ποὺ ρώταγαν μὲ μὲ συμπόνια γιὰ τὸν ξεπεσμό τους,

καὶ ὕστερα γυρίζοντας στοὺς φαρισαίους ποὺ τοὺς εἶχαν βάλει:

— Θεατροῖνοι—τοὺς φώναξε—«ὑποκριταί», αὐτὸ θὰ πῆ—γιατὶ μὲ βάζετε σὲ πειρασμό; Δόστέαυτὰ ποὺ εἶνε τοῦ Καίσαρος στὸν Καίσαρα, καὶ αὐτὰ τοῦ Θεοῦ στὸν Θεό.

Ἔτσι ξεχώρισε, γιὰ πάντα, τὴ βασιλεία τῆς γῆς ἀπὸ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν: Οἱ φόροι αὐτῆς τῆς βασιλείας εἶνε φόροι καρδιᾶς σαῆπτρο τῆς ἢ ἀλήθεια, νόμος τῆς ἢ ἀγάπη, θρόνος τῆς ἢ συνείδησι. Καίσαρες καὶ βασίλεια καὶ νόμοι πέφτουν καὶ σηκώνονται, ἀλλάζουν ὁλοένα. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀστατηροὴ τὸ μόνο στοιχεῖο ἀκατάλυτο εἶνε ἡ ψυχὴ. Κίνητρο τῆς ζωῆς εἶνε πηγὴ γιὰ κάθε ἀνάπλασι. Ἔτσι δὲν μπόρεσαν νὰ βάλουν τὸ Χριστὸ ἀντιμέτωπο μὲ τὴν ἐξουσία. Εἶχαν νικηθῇ πρὸ αἰσχρῶν ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ.....

Λοιπόν, ὅταν ἔφθασε στὸ τέλος ἡ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη πῆγαν καὶ μερικοὶ μάρτυρες ὑπερασπίσεως νὰ καταθέσουν ἐλαφροντικά. Πρῶτος-πρῶτος ἔτρεξε ὁ Πλάτων. Μόλις ὅμως ἀνοιξε τὸ στόμα του, τὸ πλήθος ἄρχισε νὰ θορυβῆ ὡς ποὺ στὸ τέλος τὸν ἀνάγκασε ν' ἀποσυρθῇ. Ἡ δικαιολογία τοῦ πλήθους ἦταν ἀστεία. Τοῦ φάνηκε πῶς ὁ Πλάτων δὲν εἶχε τὴ νόμιμη ἡλικία ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ ἔχει κῆρος αὐτὰ ποὺ θὰ καταθέσει.

Οἱ κατήγοροι συνεκέντρωσαν ὑπὲρ αὐτῶν κατὰ τὸν Διογένη τὸν

Λαέρτιον 281 καταδικαστικὸς κατὰ τοῦ Σωκράτη ψήφους. Ἡ ψηφοφορία ἔγινε μυστικὴ ἀφοῦ πρῶτα ἐξετάσθησαν ὅλοι οἱ μάρτυρες τῆς κατηγορίας. Οἱ ὑπόλοιποι 219 ψῆφοι ἦταν ὑπὲρ τῆς ἀθώωσης. Ἄν τώρα ἀφαιρέσουμε 30 καταδικαστικὰ, καὶ τὶς προσθέσουμε σὲς ἀθωωτικὰ γίνεται ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν ἀθωωτικῶν 251 ὁ δὲ τῶν καταδικαστικῶν 249, πρᾶγμα πού οὔτε ἰσοψηφία ἔφερε οὔτε τὴν ἀθώωση τοῦ Σωκράτη. Ὁ Πλάτων ἔκανε χρῆσι τοῦ στρογγυλοῦ ἀριθμοῦ 30 ἀντὶ 31 γιὰ νὰ εὐδοκηθῆ τὸ πρᾶγμα; 281—31 = 219 + 31. Πάντως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας τὸν ἀναγνώρισε ἔνοχο. Σύμφωνα μὲ τοὺς ἰσχύοντας νόμους τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἀφοῦ ὁ δημόσιος κατήγορος ἐζήτησε νὰ ἐπιβληθῆ στὸν Σωκράτη ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου, ἐρωτήθηκε ὁ κατηγορούμενος ἂν εἶχε νὰ διατυπώσῃ μίαν ἀντιπρότασι.

Εἶχε τὸ νόμιμο δικαίωμα νὰ ζητήσῃ ὅπως ἡ θανατικὴ ποινὴ μετατραπεῖ σὲ χρηματικὸ πρόστιμο ἢ ἔξορία. Ὅλοι τότε οἱ φίλοι καὶ μαθητὲς του τὸν περικύκλωσαν καὶ προσπαθοῦσαν νὰ τὸν πείσουν νὰ κάμει αὐτὴ τὴν νόμιμη ἀντιπρότασι ἢ ὁποία κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ γινόταν δεκτὴ μὲ μόνον ἕξ ψήφους.

Ἔτσι θὰ ἔσωζε τὴν ζωὴν του. Ἐκεῖνος ὅμως δὲν ἐδέχθηκε, καὶ ἀπευθυνόμενος στοὺς δικαστὲς του εἶπε μὲ ἀγερωχία ὄχι κατηγορουμένου ἀλλὰ κατηγόρου.

— Μοῦ ζητεῖται νὰ κάμω μίαν ἀντιπρότασι καὶ νὰ δοῦμαι ποιά ποινὴ θέλω νὰ μοῦ ἐπιβληθῆ. Ἄλλ' ἂν τὸ ἔκανα αὐτό, δὲν θάκανα τίποτ' ἄλλο παρὰ ν' ἀποδείξω ὅτι παραδέχομαι τὴν ἐνοχί μου. Ἐγὼ ὅμως ἔχω ἀντίθετη γνώμη, γιὰτί πιστεύω πῶς ἔζησα σ' ἂν τίμιος καὶ χρήσιμος πολίτης κι' ἂν ἄκουγα παρὰ τὴν συνείδησί μου θὰ σᾶς ἔλεγα νὰ μὲ βάλετε στὸ Πρυτανεῖο καὶ νὰ τρέφομαι μὲ ἔξοδα τοῦ κράτους.

Ἄλλ' ἀφοῦ μὲ καταδικάσατε εἰς θάνατο καὶ ὁ νόμος μοῦ ἐπιβάλλει νὰ κάμω μίαν ἀντιπρότασι, γι' αὐτὸ σᾶς λέγω ὅτι τὸ πρόστιμο πού θὰ μπορέσω νὰ πληρώσω δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε ἀπὸ μιᾶ μνᾱ περισσότερο. Ὁ Κρίτων ὅμως καὶ ὁ Πλάτων καὶ ἄλλοι πολλοὶ μὲ παραινοῦν νὰ αὐξήσω τὸ ποσὸν αὐτὸ εἰς τριάνα μνᾱς, τὶς ὁποῖες ἐγγυῶνται αὐτοὶ βέβαια».

Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ὄχλου μὲ τὸν τίτλο τοῦ Ἡλιαστοῦ, δὲν εἶχαν δοκιμάσει κι' ἀπὸ κοντὰ τὰ ῥαπίσματα τοῦ Σωκράτη.

Ἐπειτα ἀπ' τὴ δευτερολογία αὐτῆ τοῦ Σωκράτη, τὸ δικαστήριον προέβη ἀμέσως σὲ δεύτερη ψηφοφορία.

Τὰ καυστικὰ καὶ εἰρωνικὰ λόγια τοῦ κατηγορουμένου τὸ δικαστήριον τὰ ἐθεώρησεν ὡς πρόκλησι. Ἡ ἀπόφασις τώρα τῶν ἐξαγοριωμένων δικαστῶν ἐπεκυρώθη μὲ μεγαλύτερη πλειοψηφία. Οἱ κατήγο-

ροὶ ἐθροιάμβευσαν! Ὁ φιλόσοφος κατεδικάσθη εἰς τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν, τὸν θάνατον, γιὰ τὸν λόγον ὅτι 80 δικαστὲς πρὸ τοῦ ἔδωκαν στὴν πρώτη ψηφοφορία ἀθωωτικὴν ψήφον, τώρα ψήφισαν ἐναντίον του γιὰ τὴν ἐξερεθίστηκαν οἱ ἀξιότιμοι αὐτοὶ κύριοι ἀπ' τὴν ὑπερηφάνεια καὶ τὴ μεγαλοψυχία τῶν λόγων τοῦ φιλοσόφου. Πρῦτα εἶπε, λοιπόν, μὴς ἤθελες, μάρτυρα Σωκράτες, ἔ, ὄριστε, γιὰ τὰ μάθεις τί ἐστὶ ἀθηναῖος φιλόπατρις: Θάνατος!

«Ὁ θάνατος, εἶναι — τοὺς λέγει ὁ Σωκράτης — τρομερὸς γιὰ τὶς γυναῖκες, πρὸ νομίζουσι ὅτι θὰ πάθουν τίποτε φοβερό, ἂν πεθάνουν, σὰν νὰ μπορούσαν νὰ μείνουν ἀθάνατοι ἂν δὲν τοὺς θανατώγατε σεῖς».

Ἐχει σαφειάτη συνείδησι πῶς εἶναι ἐπιφορτισμένος ἀπὸ τὸν Θεὸν νὰ κηρύττει τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· τὸ στοιχείον τοῦ εἶναι νὰ διδάσκει καὶ νὰ πείθει τοὺς νέους καὶ τοὺς γέροντας «μὴτε γιὰ τὰ χρήματα, πρῶτα — πρῶτα, καὶ μετὰ τὸσο ζῆλον νὰ φροντίζουσι, μὴτε γιὰ τὸ σῶμα, ὅσο γιὰ τὴν ψυχὴν τους, πῶς νὰ τὴν κάνουν καλλίτερη». Ἡ μηλιά κάνει τὰ μῆλα καὶ τὸ ἀηδόνι γλυκοκελαῖδεῖ ἀπὸ ἐσωτερικὴν ἀναγκαιότητα τυφλή. Μετὰ ἀνάλογον ἐσώψυχη ὄθησι, ἀλλὰ συνειδητὴ καὶ ὁ Σωκράτης — δήλωσε στοὺς δικαστὲς του ἀπερίφραστα — ὅτι θὰ φιλοσοφεῖ καὶ θὰ διδάσκει γιὰ τὴν

αὐτὴ εἶναι τοῦ Θεοῦ ἡ ἐπιταγή. «ὦ! ἄνδρες δικασταὶ — τοὺς εἶπε — ἂν μοῦ λέγατε: Σωκράτη, σὲ ἀθωώνουμε, μετὰ τὴν συμφωνίαν, ὅμως, νὰ μὴ καταγίνεσαι πιά σ' αὐτὰ τὰ ζητήματα, μὴτε νὰ φιλοσοφεῖς, κι' ἂν σὲ πιάσουμε νὰ ξανακάνεις τὰ ἴδια θὰ καταδικασθεῖς σὲ θάνατον· ἂν μετέπειτα συμφωνία μετὰ ἀθωώνετε, θὰ σᾶς ἔλεγα: ὦ, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, σᾶς ἐκτιμῶ καὶ σᾶς ἀγαπῶ, θὰ ἀκούγω ὅμως περισσότερο τὸ Θεὸ παρὰ Σᾶς, καὶ ὅσο ζῶ δὲν θὰ παύσω, νὰ φιλοσοφῶ καὶ νὰ σᾶς συμβουλεύω, καὶ νὰ σᾶς λέγω: «ὦ ἄνθρωπε, δὲν ντρέπεσαι νὰ φροντίζης γιὰ χρήματα, ὑπόληψιν καὶ τιμὴν, καὶ γιὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ γιὰ τὴν ψυχὴν σου πῶς νὰ τὴν καλλιτερέψεις, νὰ μὴ καταγίνεσαι καὶ νὰ μὴ φροντίζεις καθόλου;».

Ἀφοσιωμένος λοιπὸν σ' αὐτὴ τὴν ἀποστολήν τοῦ ὁ Σωκράτης, παραμελοῦσε τὴν οἰκογένειάν του, τὴν ἡσυχίαν του, τὴν ἀνείκελτον, τὸ ἐγωϊστικὸν τοῦ συμφέροντος. Αὐτὸ εἶναι τὸ πεπρωμένον τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, νὰ μοχθοῦν, νὰ πονοῦν, νὰ ὑποφέρουν καὶ νὰ καταναλωθοῦν γιὰ τὸ καλὸν τοῦ λαοῦ των, καὶ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος.

«Καὶ μ' αὐτὲς τὶς φροντίδες, δὲν μοῦ μείνε καιρὸς — λέγει ὁ ἄμοιρος Σωκράτης — νὰ κάμω τίποτε σημαντικὸν γιὰ τὴν οἰκογένειάν μου, μόνον ἔζησα πάντα σὲ μεγάλη φτώχεια γιὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ».

Ἀλήθεια, ὁ Σωκράτης δὲν ἦταν παρὰ ἓνας μπσέμ, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, ζοῦσε παρόμοια σὰν ἓνα στρουθί, πὸν μῆτε σπείρει, μῆτε θεορίζει, μὰ πὸν ἡ θεία πρόνοια φροντίζει γι' αὐτό. Ἔτσι φρόντιζε καὶ γιὰ τὸν Σωκράτη. Μέσα στὸν ὄγλο ὑπάρχουν πάντα καὶ λίγοι ἐκλεκτοὶ ἄνθρωποι.

Ὁ Σωκράτης δὲν ἐξασκοῦσε κανένα, καθὼς εἶπαμε, βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα. Μὲ κάτι λίγα εἰσοδηματάκια ἀπὸ πατρικὴ κληρονομία καὶ μὲ τὰ βασηθήματα τῶν φίλων του συντηροῦσε ὅπωςδῆποτε τὸ σπίτι του.

Ἦταν ἄνθρωπος πὸν δὲν ἔτρεφε καμμιά πολιτικὴ φιλοδοξία, οὔτε λάβαινε ποτὲ μέρος σὲ διαμάχες πολιτικές. Μιὰ φορὰ μόνον, ἐξελέγει μέλος τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου (δηλ. Πρύτανις), καὶ αὐτὸ ἦταν τὸ ἄπαντο τῆς πολιτικῆς του δράσεως. Ἡ φιλοσοφικὴ του διδασκαλία ἦταν ἡ ὡραιότερη καὶ θετικώτερη ὑπηρεσία πὸν προσέφερε στὴν πολιτεία καὶ τοὺς συμπολίτες του.

Τώρα θὰ ρωτήσετε : Πῶς δίδασκε ὁ Σωκράτης τὴν εὕρεσι τῆς ἀλήθειας ; Κι' ἀκόμα : Λέγοντας ἀλήθεια τί εἶδος ἀλήθεια ἐννοοῦσε ; Ὁ τρόπος τοῦ νὰ καταλήξουμε στὴν ἐπιστήμη καλεῖται κατὰ τὸν J. COHN Μέθοδος. Περὶ Σωκρατικῆς μεθόδου ὅλοι ἔχομεν ἀκούση. Οἱ περισσότεροι μάλιστα γνωρίζουμε τὸ τι ἐπιζητεῖ ἡ μέθοδος αὐτή, πῶς δηλ. μὲ κατάλληλες

ἑρωτήσεις παρέχεται ἐξελικτικῶς ἡ ὀρθὴ ἀπόκρισις ἀπ' τὸν ἴδιον ἐξεταζόμενον, εἴτε μαθητῆς εἶνε εἴτε ὅποιος καὶ νᾶναι.

Αὐτὴ τὴ μέθοδο δὲ τὴν ἐδιάλεξεν ὁ Σωκράτης τυχαίως καὶ δίχως λόγο. Ἡ μέθοδος αὐτὴ γιὰ τὸν Σωκράτη δὲν ἦταν ἓνα ἀπλὸ μέσον διδασκαλίας ἀλλὰ παρίστανε τὴν ἀτραπὸ πὸν ὀδηγοῦσε διδάσκαλο κ' ἐξεταζόμενο στὴν εὕρεσι τῆς ἀλήθειας.

Ἡ μέθοδος αὐτὴ πήγασε κυρίως ἀπ' τὴ πεποίθησι τοῦ Σωκράτη, ὅτι, μέσᾳ στὴ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου πάντα λανθάνει ἡ ὀρθὴ γνῶσις. Ἐπομένως δὲν ἔβλεπε τὸ λόγο καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ παραγεμίσῃ μὲ ξένη σοφία ἓνα κεφάλι, ὅταν μιὰ χαρὰ μπορούσε τὸ κεφάλι αὐτὸ νὰ κἀνῃ δική του ἐξαγωγή σοφίας, νὰ τὴ φέρῃ στὸ φῶς κι' ἀκόμα νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ πᾶσα τυχὸν συνυφασμένη πλάνη. Καὶ ἡ γέννησις αὐτῆ, καθὼς ἡ τοῦ παιδιοῦ, εἶνε δύσκολη καὶ γεμάτη ἀλγηδόνες καὶ αὐτὴ τὸ ἴδιο ἔχει ἀνάγκη ἔμπειρης βοήθειας. Γιὰ τοῦτο ἔλεγε πολλὰς φορὰς ὁ Σωκράτης ἀστενεύόμενος, ὅτι ἡ τέχνη του εἶνε παρόμοια μὲ τὴ τέχνη τῆς μαμῆς ; κι' ὅτι τὴν ἐκληρονόμισε ἀπ' τὴ μητέρα του.

Εἰδικῶς ὁμως ἐξεταζομένη ἡ Σωκρατικὴ αὐτὴ μέθοδος παρουσιάζεται ὡς βαθμιαία καθοδηγία τοῦ σονομιλητῆ ὁ ὅποιος ὀλοένα καὶ δίνει καλύτερες ἀπαντήσεις. Ἔτσι, κατὰ τὴ συζήτησι πρέπει ν' ἀνα-

γνωρίση καὶ νὰ ὁμολογήσῃ ὁ ἴδιος τὰ λάθη του καὶ ν' ἀνεύρη τὴν ἀλήθεια μὲ τὴ δική του νοητικὴ προσπάθεια.

Πρόκειται ἐπὶ παραδείγματι περὶ τοῦ ζητήματος : Τί εἶνε ἀνδρεία ;

Ἔνας ἄνδρας ἂν μάλιστα συνέπεσε ν' ἀντικρούσῃ τὸν ἐχθρό του στὸ πεδίο τῆς μάχης, θὰ εἶνε πεισμένος ὅτι εἶνε γνώστης αὐτῆς τῆς ἀρετῆς.

Ἐὰν ὅμως ἕνας ἄλλος τὸν πείσῃ νὰ ἐκφράσῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴ γνώμη του, τότε θ' ἀναπολήσῃ μιὰ γνωστὴ σ' αὐτὸν περίπτωσι καὶ θ' ἀποκριθῇ περίπου ὡς ἑξῆς : Ἀνδρεία εἶνε τὸ νὰ μὴ λιποτακτῇ κανεὶς ἀπ' τὸ πεδίο τῆς μάχης.

Ἐπειτα ἀπὸ μίαν ἀπάντησιν ὅπως αὐτὴ ὁ Σωκράτης ἐφιστᾷ τὴ προσοχὴ τοῦ συνομιλητῆ του, εἰς τὸ ὅτι ἐπίσης μπορεῖ νὰ ἐπιδιωχθῇ ἀνδρικὴ συμπεριφορὰ ἐναντι δεσποτῶν τῆς ἴδιας πατρίδος, ἢ καὶ εἰς τὸ ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑπομένῃ καρτερικῶς τὶς κακουχίας καὶ τὶς ἀρρώστειες. Μὲ τὶς ἀντιρῆσεις αὐτὲς ἐξαναγκάζει ὁ Σωκράτης τὸν συνομιλητῆ του νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἔτσι ἀπλῶς ἕνα παράδειγμα ἔκανε καὶ ὄχι ἐξήγησι του τί εἶνε ἀνδρεία, καὶ νὰ νοιώσῃ ὅτι πρόκειται κυρίως περὶ τῆς γενικῆς ἐννοίας τῆς ἀνδρείας. Ἡ ἐννοία ὅμως αὐτὴ πρέπει νὰ ἔχῃ ἐφαρμογὴ σ' ὅλες ἐκεῖνες τὶς περιπτώσεις πού γίνεται εὐλογος λόγος γιὰ τὴν ἀλήθεια. Ὁ ἀήθης στὸ «ἀφηρημένως

διανοεῖσθαι» συζητητῆς κατὰ πρῶτον δὲ μπορεῖ ν' ἀποκριθῇ ὀρθῶς στὸ ἔτσι τιθέμενον ἐρώτημα. Ἐπειτα μὲ τὴ πρόοδο τῆς συζητήσεως ἀναπόφευκτα καταφαίνεται τὸ λάθος του.

Ἐνῶ δὲ ἢ κατὰ τὸ φαινόμενο γέννησις τοῦ πνεύματός του ἀποδείχεται πῶς εἶνε ἀποβολὴ (ἀτυχῆς γέννησις), παρ' ὅλα ταῦτα τὸ φαινόμενο τοῦτο ἄγει σὲ συγκλονισμὸ τῆς αὐτοσυνειδησίας του, εἰς ἐπίγνωσι τῆς ἀγνοιάς του, πράγμα πού κατὰ τὸν Σωκράτη εἶνε τὸ πρῶτο βῆμα πού κάνει ἀπάνω στὸ δρόμο πού φέρνει στὴ γνῶσι. Καὶ στὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτὸν ὁ Σωκράτης καταλογίζει μόνο τὴν ἐπίγνωσι τῆς ἀγνοιάς του. Αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν του κρείττονα τῶν μαθητῶν του γιὰτὶ αὐτὸς κατεῖδε τὴν ἀνάγκη τῆς ἐρευνας. Κατ' αὐτὴν ὅμως τὴν ἐρευνα θέλει τὸν ἑαυτὸν του στὴν ἴδια μὲ τοὺς μαθητὲς του βαθμίδα.

Ἐπειδὴ διδάσκαλος καὶ ὄπαδοὶ μαζὶ προβαίνουν ἀπ' τὴ πλάνη σὲ ὑψηλότερη ἐπιστήμη, γίνονται οἱ μαθητὲς ἑταῖροι κατὰ τὴν ἐρευνα πρὸς εὐρεσι τῆς ἀλήθειας.

Ἡ διαγωγὴ του αὐτὴ εἶν' ἐκείνη πού διακρίνει τὸν Σωκράτη ἀπ' τοὺς σοφιστὲς. Ὁ σοφιστὴς ἐπιδιώκει κατὰ τὴ συζήτησι νὰ καταπτοήσῃ τὸν ἀντίπαλό του, καὶ νὰ τὸν θαμβώσῃ μὲ μεγάλα... κούφια λόγια. Γιατὶ αὐτὸ τὸν ἐνδιαφέρει

κυρίως, νὰ κάμῃ δηλ. ἐντύπωσι, νὰ ἐπιβληθῇ μὲ κάθε τρόπο.

Ὁ Σωκράτης ἔκανε τ' ἀντίθετο. Ἦθελε νὸ διεγείρῃ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευνα, γιὰ τοῦτο δὲ ταυτόχρονα καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ ὑποκείμενο τῆς ἔρευνας, πρὸς τὴ σοβαρὴ ἀφοσίωσι σὲ μιὰ καθολικὴ ἀλήθεια. Αὐτὸς ἀνεκάλυψε τὴν παιδαγωγούσαν ἀξία τῆς ἐπιστήμης. Ἐὰν σήμερον μορφώνωμε τοὺς νέους ἐπιστημονικῶς, ἀκόμη κι' αὐτοὺς ποὺ δὲν εἶνε προορισμένοι γιὰ ἐπιστημονικὰς ἔρευνες, μὲ τὴν πεποίθησι ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς ἀγνῆς ἐφέσεως τῆς ἀλήθειας, γενικῶς γεννᾷ τὴν αὐτονομία καὶ τὴν ἀφοσίωσι στὴ σπουδὴ ἑνὸς πράγματος δίχως καμμία ὑστεροβουλίαν, ἐνεργοῦμε σύμφωνα μὲ τὶς ἰδέες τοῦ Σωκράτη. Ὀλότελα τ' ἀντίθετα γίνεται ἡ ἀγωγὴ κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν σοφιστῶν, ἡ ὁποία μὲ τ' ἀβασάνιστα καὶ γρήγορα μεταδιδόμενα «πορίσματα» ξένης ἔρευνας, παρέχει μονάχα τὰ μέσα πρὸς ἐπίδειξι κα' ἐπιβολὴ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Ἐδῶ ὅμως δὲν πρόκειται ν' ἀσχοληθῶ παρὰ μόνο γιὰ τὴν εἰς θάνατον καταδίχη τοῦ μεγάλου φιλοσόφου. Καὶ τόσο ποὺ μίλησα γιὰ τὴ φιλοσοφία του σκόρπια χωρὶς καμμία σειρὰ καὶ διάταξι πολὺ τὸ νομίζω.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτη δὲν ἀναπτύσσεται, δὲν ἀναλύεται, δὲν ἐξηγεῖται, εὐκόλα καὶ στὸ πόδι. Ὅταν κάποτε ἀξιοθῇ καὶ δεῖ τὸ φῶς

τῆς δημοσιότητος τὸ βιβλίον μου «Φιλοσοφία Ζωὴ καὶ Θάνατος τοῦ Σωκράτη» σὲ τελειωτικὴ μορφή ἴσως τότε νὰ μπορέσω νὰ πῶ πῶς ἀσχολήθηκα πραγματικὰ κα' εὐσυνείδητα γιὰ τὴν ὅλη Σωκρατικὴ φιλοσοφία ἡ ὁποία ἔδωσε τὶς περισσότερες ἀπαντήσεις στ' αὐτόματα ἐρωτήματα περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Σωκράτης ἔτρεφε μεγάλην ἀγάπην πρὸς τοὺς νέους.

Μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῇ καὶ νὰ πῇ κανεὶς πῶς ἂν δὲν ὑπῆρχαν στὴν ἐποχὴ του οἱ εὐφρεῖς καὶ ὠραῖοι ἔκείνοι νέοι ποὺ τὸν ἀκολούθησαν ὡς διδάσκαλο, δὲν θὰ ὑπῆρχεν ὁ Σωκρατισμὸς τὸν ὁποῖον ἐκκληρονομήσαμεν. Ἡ φιλοσοφικὴ διδασκαλία τοῦ Σωκράτη ἦ ζωὴ του, ὁ θάνατός του, κα' ἀκόμα κα' αὐτὴ ἡ μακρυνὴ ἡχὴ τῶν διαφόρων θρύλων περὶ τῆς ἰδιοσυγκρασίας του, παντοῦ καὶ πάντα περισσότερον τοὺς νέους συνεκίνησε, γιὰ τὸ αὐτοὺς κυρίως ἀπηύθυνε τὰ μεγάλα λόγια του ὁ φιλόσοφος. γιὰ τὸ αὐτοὶ μπορούσαν νὰ τὸν νοιώσουν καὶ νὰ τὸν αἰσθανθοῦν, καὶ τέλος γιὰ τὸ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὸν ἐνέπνεαν ὅταν ζοῦσε. Ὁ φιλοσοφικὸς σπόρος τοῦ Σωκράτη δὲν ἦταν δυνατὸ ν' ἀνθίσῃ μέσα σὲ ψυχὰς καὶ σώματα σκεβρὰ καὶ μαραμμένα σὰν τὰ φύλλα τοῦ χειμῶνα. Ὁ Σωκράτης τὴν ἀνοιξὶ ὄρωσε, τὴν ἀνοιξὶ ἔσπειρε, γιὰ ν' ἀποδώσῃ ὁ μύχθος του καρποὺς μιὰν ἡμέραν. Ἡ Ἀνοιξὶς τῆς Ζωῆς;

ἡ Νιότη ἔχει ἄσωτα θέλητρα. Δυὸ συγκινοῦσαν τὸν Σωκράτη περισσό-
τερο. Ἡ ἰδανικὴ ὁμορφιά καὶ ἡ
ἀγνότης. Ὁ Σωκράτης ὑπῆρξε — ἡ
ταπεινὴ μου γνώμη — ὁ μεγαλύτε-
ρος ἀνατόμος τοῦ ψυχικοῦ κόσμου
τοῦ ἀνθρώπου, πού δὲν ἄφησε καμ-
μιὰ πτυχή ἀνεξερευνήτη μεσ' τὰ ἐ-
σώτατα τοῦ «εἶναι» μας.

Ἦταν δὲ πολὺ φυσικὸ νὰ γίνῃ
στὴν ἐποχὴ του ὁ στόχος ὅλων τῶν
αἰσχρῶν συγκοφαντιῶν ἢ ἡχῶ τῶν
ὀποίων ὡς σήμερ' ἀκόμα ἡδονίζει
τὴν ἀκοὴ λίγων διευθαρομένων καὶ
διαστρεβλωτῶν τῆς ἀλήθειας πού
παρερμηνεύουν καὶ πλαστογραφοῦν
κάθε ἀρχαῖο σατυρικὸ κείμενο γιὰ
ν' ἀποδείξουν... τὸν κακὸν τὸν
καιρὸ!

Ποιοὺς ἔπρεπε νὰ διαγείρῃ σὲ
βαυδέτερους διαλογισμοὺς ὁ Σω-
κράτης; Μήπως τὰ δεσποινίδια;
Ἄλλὰ καὶ πρὸς αὐτὰ νὰ ἔδειχνε
μιὰ κάποια προτίμησι πάλι μετὰ
ἴδια καὶ χειρότερα θὰ τὸν στόλιζαν
οἱ κακὸγλωσσοὶ καὶ οἱ... ἔξυπνοὶ.
Στὸ νοῦ του ὁ ἄνθρωπος ποτὲ δὲ
βάσῃ τὸ καλόν. Πάντα τὸ κακὸ φω-
λιάζει μέσα του, γιὰτὶ αὐτὸ τὸν
εὐχαριστεῖ περισσότερο. Ὁ Σωκρά-
της ὅμως ἀπολογούμενος τώρα τοὺς
λέγει:

«Προκαλῶ τὰ... θύματά μου εἶνε
μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ μ' ἐκδικη-
θοῦν. Ἄν στ' ἀλήθεια διέφθειρα
κανένα νέον, ἂν προέτρεψα κανένα
στὸ κακὸν ἄς κοπιᾶσῃ τώρα δᾶ κι'
ἄς τὸ πῆ καθαρὰ μπροστὰ στὸ

δικαστήριον. Ἄν πάλι ἔχουν λόγον
νὰ μὴ θέλουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι νὰ
βγάλουν στὸ φανερὸ τέτοια πράγ-
ματα, ἄς τὸ κάνουν οἱ πατεράδες,
τ' ἀδελφία τους, οἱ συγγενεῖς τους
γιὰ νὰ μὲ ἐκδικηθοῦν».

Τσιμουδιά.

Καθὼς εἶδαμε παραπάνω, μετὰ τὸ
ἴδιο του τὸ στόμα ὁ Σωκράτης ὁ-
μολόγησε πῶς δὲν τοῦμεινε ποτὲ ὁ
καιρὸς νὰ φροντίσῃ καὶ νὰ κάμῃ
τίποτε τὸ ἀξιόλογο, τίποτε τὸ ση-
μαντικὸ στὴν οἰκογένειά του.

Κάμποσα ἔχουν γραφῆ γιὰ τὰ
οἰκογενειακὰ ἰδιαιτέρα τοῦ Σωκρά-
τη. Ἄν δὲν εἶναι ὅλα κοντὰ στὴν
ἀλήθεια, τὸ ὅτι τὰ τσοῦγκριζε συ-
χνὰ — πυκνὰ μετὰ τὴ συμβία του,
τὴν ἀξιότιμη κυρία Ξανθίππη, ἔξ
αἰτίας τῆς ἀναμελείας του αὐτῆς
γιὰ τὸ σπιτικό του, αὐτὸ εἶναι λο-
γικὸ νὰ πιστευθῆ. Λένε πῶς ἡ
Ξανθίππη ἐν ψυχικῷ κάποτε βρα-
σμῶ, ἔκανε χοῆσι καὶ τῆς παντού-
φλας τῆς, ἐν συνδυασμῶ μετὰ τὸ χεί-
μαρρο τῆς γλώσσας. Ἄς εἶναι. Ἡ
γυναῖκα εἶναι πάντα γυναῖκα.

Στὸ πείσμα ὅμως τῶν σατυρικῶν
ποιητῶν πού τὴν ἀπαθανάτισαν ὡς
τὸ πρωτότυπον τῆς πεισματάρως
καὶ γκρινιάρως συζύγου, ὁ Σωκρά-
της πού ἦταν ὁ ἀρμοδιώτερός της
κριτής, τὴν ἐκτιμοῦσε, παρ' ὅλες
τὶς κατσάδες καὶ τὶς χειροτονίες, ὡς
καλὴ νοικοκυρά, πού ἀνέθρεψε τὰ
τρία παιδιὰ τους, τὸν Λαμπροκλέα,

τὸν Σωκροτίσκο, καὶ τὸν Μενέξενο
μὲ στοργή καὶ τελειότητα.

Μετὰ τὴν καταδικαστικὴ εἰς θά-
νατον ἀπόφασιν τοῦ Δικαστηρίου,
τὸ ὁποῖον ἐδέχθη τὴν κατηγορία
τῶν συκοφαντῶν, ὁ Σωκράτης ἐν-
τελῶς ἀτάραχος, μὲ τὸ ἴδιο ἀμείω-
το θάρρος τοῦ συνεχίζει τὸν λόγο
του, τὸ κήρυκτον ἄσμα θὰ ἔλεγε κα-
νεῖς. Ἐκφράζει τὴν πίστιν του, ὅτι
«γιατὶ τὸν καλὸν ἄνθρωπον τίποτε
δὲν ὑπάρχει κακόν, οὔτε στὴ ζωὴ,
οὔτε στὸ θάνατό του, οὔτε οἱ Θεοὶ
τὸν ζεχνοῦν ποτέ!».

Δὲν τὸν συνετάραξε ἡ καταδικα-
στικὴ τοῦ δικαστηρίου ἀπόφασιν,
γιατὶ κατὰ βίβλος τὸν ἠθέλε ὁ Σω-
κράτης τὸν θάνατον αὐτόν, τὸν ἠ-
θέλε γιατί εἶχε καταλάβει ὅτι μόνο
μ' ἕνα τέτοιο θάνατο θὰ συνεπλή-
ρωνε τὰ διδάγματά του. Εἶχε μαν-
τεύσει τὴν ἐπιρροὴ τοῦ μαρτυρίου
του, ἡ ὁποία θὰ ἔδινε μεγαλύτερη
δύναμιν στὴ διδασκαλίαν του, καὶ
ποῦ θὰ ἀπαθανάτιζε τὸ ὄνομά του
καὶ τὴ διδασκαλίαν του μὲ τὴν
ἐπέριστατὴ αὐτὴ θυσίαν, τὴν ὁποίαν
ἔκαμνε γιὰ τὴν πίστιν του!

Ἡ ψυχικὴ του κατάστασι τὴν
ἄσπρον αὐτὴ καθρεφτιζόταν στὴ γα-
λήνη τῶν ματιῶν του καὶ στὴν
ἀδιαφορίαν ποὺ εἶχεν ὁ τόνος τῆς
φωνῆς του.

Ὅταν εἶδε τὰ μάτια τῶν φίλων
του πλημμυρισμένα ἀπὸ δάκρυα,
τοὺς μάλασε καὶ τοὺς εἶπε:

— Τώρα κλαῖτε; Δὲν τὸ ξέρατε
λοιπὸν ὅτι ἡ Φύσις μὲ εἶχε καταδι-

κάσει εἰς θάνατον πρὶν ἀπ' τοὺς
δικαστῆς μου, ἀκριβῶς τὴ μέρα
ποὺ πρωτάνοιξα τὰ μάτια κι' ἀντί-
κρουσα τὸ ἡλιόφως; Ἄν ἕνας πρό-
ωρος θάνατος μ' ἄρπαξε ἔξαφνα
μέσα ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν καὶ τὰ πλού-
τη, ἴσως τότε νὰ εἶχατε δίκην νὰ
μὲ κλαῖτε. Ὅταν ὅμως πεθαίνω ὅ-
πως τώρα μὲ 70 ὀλοκλήρους Μαί-
ους στὴ χάριν μου, καὶ μάλιστα σὲ
μιὰ περίστασι ποὺ τόσα μὲ ἀπει-
λοῦν δεινά, πρέπει νὰ εἴσαπτε μάλ-
λον χαρούμενοι γιὰ τὴν καλοτυχίαν
μου αὐτὴν!

Ὁ Ἀπολλόδορος ἕνας ἀπ' τοὺς
μαθητῆς του, τοῦ παρετήρησε πῶς
ἡ λύπη τους ἦταν ἀκόμη πρὶν με-
γάλῃ, γιατί ἡ ἀπόφασιν ἦταν ὀλο-
τελα ἀδίκην.

Κι' ὁ Σωκράτης μὲ εἰρωνικὸ χα-
μόγελο στὰ χεῖλη τοῦ εἶπε:

— Ἀλλὰ ἠθέλες λοιπὸν Ἀπολ-
λόδορε νὰ μὲ ἰδῆς νὰ πεθάνω
ἔνοχος;

Ἐν τούτοις, πρὶν νὰ τὸν πάρουν
ἀπ' τὸ δικαστήριον, ἠθέλε νὰ στιγ-
ματίσῃ στὴν αἰωνιότητα τὸ ἀδίκημα
ποὺ τὸν ἔκαμαν καὶ εἶπε πρὸς
τοὺς δικαστῆς:

— Ἀληθηνά, ὦ Ἀθηναῖοι, φρο-
τώνεσθε μίαν ἐντροπήν. Ἐκεῖνοι
ἀπὸ σᾶς ποὺ καταδίκασαν εἰς θά-
νατον ἕνα γέρον ποὺ πᾶν τοῦ πόδι
εἶνε μέσα στὸ λάκκον καὶ τ' ἄλλο ἀπ'
ἔξω, ποὺ βρῖσκεται στὰ προθύρα
τοῦ τάφου, παρεδύθησαν μονάχοι
τοὺς στὴν ἀτίμωσι. Ἀλλὰ ἡ τιμω-
ρία γιὰ τὸ ἀδίκημα ποὺ ἔκαναν

δὲν θά ἀργήσῃ, καὶ θᾶναι πολὺ πρὶο σκληρὴ ἀπ' τὸν δικό μου θάνατο. Ἀπαλασσόμενοι ἀπὸ ἐμὲ θέλησαν νὰ ξεφορτωθοῦν ἓνα ἐνοχλητικὸν ἐλεγκτὴν τῶν πράξεών τους. Ἀλλὰ ἄς βεβαιωθοῦν πῶς ὁ θάνατός μου θὰ δημιουργήσῃ νέους καὶ πολὺ πρὶο ἐπικινδύνους. Γιατὶ δὲ φτάνει νὰ σκοτώσῃ κανεὶς γιὰ νὰ τεθῆ σὲ ἀσφάλεια νὰ εὔρῃ τὸ χουζούρι του. Ὅχι. Τὸ ἀσφαλέστερο μέσον γιὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν ἐλεγκτὸν εἶνε νὰ πασκίσῃ νὰ γίνῃ ὅσο μπορεῖ καλλίτερος καὶ ν' ἀπαρνηθῆ κάθε ἄδικο. Τέλος, συγχωρεῖται ἔχθρους του. «Δὲν ἔχω — λέγει — καὶ πολὺ παράπονο μ' αὐτοὺς ποὺ μὲ καταψήφησαν καὶ τοὺς κατηγοροῦς μου».

Παρακαλεῖ δὲ νὰ ἐκτελέσουν τὴν ἀκόλουθη τελευταία θέλησί του :

«Τὰ παιδιά μου ὅταν γίνουν ἔφηβοι, νὰ τὰ τιμωρήσετε ὡς ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ νὰ τὰ τυραννίσετε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ σᾶς τυραννήσα ἔγώ, ἂν σᾶς φανοῦν πῶς φροντίζουν γιὰ χρήματα ἢ γιὰ ἄλλο τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀρετή. Κι' ἂν νομίζουν πῶς εἶνε κάτι, χωρὶς νὰ εἶνε, νὰ τὰ περιγελάσετε ὅπως σᾶς περιγέλασα ἔγώ, γιατί δὲν ἐπιμελοῦνται ἐκεῖνα ποὺ πρέπει καὶ γιατί νομίζουν πῶς κάτι εἶνε χωρὶς νὰ εἶνε ἄξιοι γιὰ τίποτε». Καὶ τελειώνει μὲ αὐτὰ τὰ λόγια, τὰ τελευταῖα πρὸς τοὺς δικαστὲς του : «Τώρα ὅμως ὦρα εἶνε νὰ πηγαίνω ἔγώ γιὰ νὰ πεθάνω καὶ

σεῖς γιὰ νὰ ζήσετε. Ποιὸς ἀπὸ μᾶς πηγαίνει στὸ καλύτερο, κανένας δὲν τὸ ξέρει παρὰ μόνος ὁ Θεός!».

Ἀμέσως τότε τὸν ἀλυσσόδεσαν καὶ τὸν ὠδήγησαν στὴ φυλακὴ σὺν τὸν χειρότερο κακούργο. Γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ μελλοθανάτου μέσα στὴ φυλακὴ ἓνα μοναδικὸ δουκομέντο ὑπάρχει. Ἡ ἀφήγησις τοῦ Πλάτωνος, ὁ ὁποῖος περιγράφει τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ διδασκάλου — μάρτυρος εἰς τὸν διάλογόν του «Φαίδων». Μία περίληψις τοῦ ἀριστοτολογήματος αὐτοῦ εἶνε ἐδῶ ἀπαραίτητη.

Ὁ μαθητὴς τοῦ φιλοσόφου Φαίδων, ἰδοὺ πῶς μᾶς διηγεῖται τὰ μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ διδασκάλου του γεγονότα :

«Ὑπῆρχε παλιὰ συνθήθεια στὴν Ἀθήνα, εἰς μνήμην παλιᾶς εὐνοίας τὴν ὁποῖαν ὁ Θεὸς Ἀπόλλων παρέσχε στὴν πόλι, ἀπελευθερώσας αὐτὴν ἀπὸ τὴν ἐτήσια προσφορὰ παρθένων καὶ νέων γιὰ τὸν Μινώταυρο τῆς Κρήτης; νὰ στέλνουν κάθε χρόνον οἱ Ἀθηναῖοι, πρὸς ἔκφρασιν εὐχαριστίας καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, εἰς τὴν Δῆλον «θεωρία» ἀπὸ νέους καὶ κορίτσια εἰς προσκύνημα. Κατὰ τὸ διάστημα λοιπὸν αὐτό, μέχρι τοῦ γυρισμοῦ τοῦ πλοίου ἀπηγορεύετο νὰ γίνῃ θανατικὴ ἐκτέλεσις γιατί ἦ αἰσθητικὴ, τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐπέτρεπε ὅπως μιὰ γιορτὴ θεῶν εὐχαριστιῶν μιανθῆ μὲ θάνατον, ἔστω καὶ καταδίκου. Ὅταν λοιπὸν ὁ

Σωκράτης κλείσθηκε ὡς κατάδικος εἰς θάνατον μέσα στή φυλακή, τὸ πλοῖο εἶχε φύγει πιά γιὰ τὴ Δῆλο, κι' ὡς ἐκ τούτου ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἕνα μῆνα περίπου στὴ ζοή, ὡς τὴ μέρι δηλαδή πρὸ θά γυρίζε τὸ ἱερὸ πλοῖο, ἢ «Πάραλος».

Γιὰ νὰ περῶν τὸν καιρὸ του ὁ κατάδικος ἠσχολεῖτο μὲ τὴ μουσικὴ καὶ τὴ ποίησι. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ μάλιστα συνέθεσε κ' ἕνα ἕμνο πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ μετέφρασε σὲ στίχους λίγους πεζοὺς κινθους τοῦ Αἰσώπου.

Μιά μέρα παρεκάλεσε ἕνα μουσικό νὰ τοῦ μάθῃ νὰ ψάλλῃ ἕνα ἕμνο τοῦ Στησιχόρου. Ὁ μουσικός ἐκπληκτός τὸν ρώτησε :

— Παρίεργο ποῖγμα, μὰ γιατί κατὰ τίς περισμονές τοῦ θανάτου σου ζητεῖς νὰ μάθῃς νὰ ψάλλῃς ; Σὲ τί μπορεί νὰ σοῦ χρησιμέψῃ αὐτός ὁ ζῆλος ;

Ὁ Σωκράτης χιμογέλασε καὶ εἶπε :

— Θὰ μοῦ χρησιμέψῃ, καλέ μου ἄνθρωπε, νὰ μὴ πεθάνω χωρὶς νὰ μάθω ὡς τὴ τελευταία μου στιγμή ἀκόμα καί !

Καμμιά μέρα δὲν ἔμεινε μόνος. Πάντα τὸν συντρόφευαν οἱ φίλοι καὶ οἱ ἀγαπημένοι του μαθητές. Ἐτρέχαν στὸ κελλὶ του ἀπ' τὸ πρῶτ' καὶ ἔφραγαν τὸ βράδυ. Πολλοὶ ἀπ' τοὺς πιστοὺς αὐτοὺς κι' ἀφροσιωμένους φίλους του, ὅσο ἔβλεπαν πὼς λόγῳ τῆς κακοκαιρίας, ἀγοῦσε τὸ πλοῖο ἔτρεφαν τὴν ἐλ-

πίδα πὼς θὰ κατώρθωναν νὰ τὸν σώσουν, καὶ παρεσκεύασαν τὸ ἔδαφος γιὰ νὰ τὸν δραπετεύσουν.

Εἶχαν ἐξαγοράσῃ μὲ χρήματα τὸν δεσμοφύλακα, ἀλλὰ ἔμεινε νὰ ἐπιτύχουν τὸ δυσκολώτερο μέρος τῆς ἀπόπειράς των αὐτῆς — νὰ καταφέρουν νὰ συμφωνήσῃ κι' ὁ Σωκράτης. Τὸ νὰ ἐξαγοράσουν ἕνα δεσμοφύλακα δὲν ἦταν πράγμα δύσκολο, τὸ νὰ πείσουν ὅμως τὸν Σωκράτη νὰ δραπετεύσῃ...

Τρεῖς μέρες πρὶν τοῦ γυρισμοῦ τοῦ πλοίου ἀπ' τὴ Δῆλο πῆγε ὁ Κρίτων ἀγῆ-ἀγῆ στὴ φυλακή. Ὁ ἐξαγορασμένος δεσμοφύλακας ἀνοιξε ὀλοπρόθυμος τὸν πολυτάλαντο φίλο τοῦ φιλοσόφου καὶ τὸν ἔμπασε στὸ κελλὶ. Ὁ Σωκράτης κοιμόταν. Ὁ Κρίτων προχώρησε σιγὰ-σιγὰ καὶ κάθησε ἀθόρυβα κατὰ γῆς περιμένοντας νὰ ξυπνήσῃ.

— Πῶς ἔτσι νωρίς ; Τὸν ρώτησε ὁ Σωκράτης μόλις ἀνοιξε τὰ μάτια του.

— Σοῦ φέρνω κακὰ καὶ θλιβερὰ μαντάτα. Τὸ πλοῖο πλησιάζει κ' ἴσως σήμερα - αὔριο πεθάνῃς !

Ἄς γίνῃ τὸ θέλημα τῶν Θεῶν ! Μάταια ἀγωνίστηκε ὁ Κρίτων νὰ τὸν πείσῃ ὅπως συγκατατεθῇ καὶ δραπετεύσῃ. Μάταια τοῦ ἀνέφερε τὰ παιδιὰ του πρὸ τ' ἀφῆγε στοὺς πέντε δρόμους ὄρφανά.

— Ἀπῆσου τοῦλάχιστο τὸν ἐαυτόν σου, τοῦ εἶπε στὸ τέλος.

Σ' ὅλη μου τὴ ζωὴ — τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ Σωκράτης — ἔβαλα ὡς

κανόνα τῆς διαγωγῆς μου νὰ μὴν ὑπακούω παρὰ μονάχα στοὺς λόγους ποὺ μοῦ φαίνονται περισσότερο δίκαιοι. Γιαυτὸ ἐνδιαφέρθηκα πάντα ὄχι πόσο θὰ ζήσω, ἀλλὰ ἂν θὰ ζήσω καλά. Πίστεψέ με, ὅτι θὰ ἦταν κακὸ νὰ προσπαθῆσω νὰ βγῶ ἀπ' τὴ φυλακὴ χωρὶς τὴ θέλησι ἐκείνων ποὺ μ' ἐκλείσαν ἐδῶ μέσα. "Ἄν σ' ἀκούσω θὰ παραβῶ τοὺς νόμους τῆς πατρίδος μου. Τί θὰ μποροῦσα ν' ἀπαντήσω ἂν τὴ στιγμή ποὺ θ' ἄφευγα κρουρᾶ ἀπὸ δῶ μέσα οἱ Νόμοι ὑπὸ μορφὴν προσβεβλημένων παρθένων, παρουσιαζόταν μπροστά μου καὶ μοῦ ἔλεγαν :

— «Τί κάνεις Σωκράτη; Πῶς φεύγεις ἀπὸ δῶ μέσα; Φαντάζεσαι ὅτι θὰ μποροῦσε τὸ κράτος νὰ διατηρηθῆ ἂν ἦταν ἐπιτετραμένο στοὺς ἰδιώτες νὰ παραβαίνουν τοὺς νόμους; Δὲ ξέρεις λοιπὸν Σωκράτη, ὅτι χάρις εἰς τοὺς νόμους αὐτοὺς τῆς πατρίδος σου, κατώρθωσες νὰ γεννηθῆς, νὰ μεγαλώσῃς, νὰ μορφωθῆς; Δὲ ξέρεις πῶς ἡ πατρίδα εἶνε τὸ ἱερώτερο πράγμα, σεπτότερο ἀκόμη κι' ἀπὸ τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ ὅτι σ' αὐτὴ χρουστοῦμε ὑποταγὴ κι' ὅτι δὲν πρέπει ἐναντίον της νὰ ἐπαναστατοῦμε ποτέ; Καὶ τώρα, ἐσὺ Σωκράτη ποὺ ἀγάπησες αὐτὴ τὴν πόλι, θέλῃς τὴ στιγμή ποὺ πλησιάζει ὁ θάνατός σου, νὰ ἀτιμάσῃς τὶς μέρες σου, συμπεριφερόμενος ὡς κακὸς καὶ δειλὸς πολίτης;» "Ἄν μοῦ ἔλεγαν

αὐτὰ οἱ Νόμοι τί θὰ μποροῦσα ἐγὼ ν' ἀπαντήσω;

Ὁ Κρίτων ὅμως δὲν πειθότανε μὲ τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Σωκράτη. Βλέποντας ὅμως τὴν ἐπιμονὴ τοῦ διδασκάλου του ἄρχισε νὰ κλαίῃ ἀπελπισμένος.

Ὁ Σωκράτης τότε συγκινημένος τοῦ εἶπε :

— "Ἐλα, Κρίτων, θάρρος!... Θέλεις νὰ δραπετεύσω;... Ἀλλὰ δεῖξε μου λοιπὸν ἓνα μέρος ὅπου δὲν θὰ μπορέσουν νὰ μὲ ἀνικαλήρουν τὰ βέλη τοῦ θανάτου!..

"Ἄν ὅμως ἀπὸ τὴ προσπάθεια αὐτὴ τοῦ Κρίτωνος νὰ τὸν δραπετεύσῃ δὲ κέρδησε λίγο χρόνο ζωῆς ὁ Σωκράτης ἀκόμα, ἔμεινε ὅμως ὁ διάλογος αὐτοῦ μὲ τὸν μέγα φιλόσοφο λαμπρὸ μνημεῖο τοῦ πλατωνικοῦ πνεύματος, καὶ ἰσχυρὴ ἀνασκευὴ τῆς κατηγορίας. Ὁ Σωκράτης ἀπέδειξε ἐμπροκτως ὅτι «τὴν εὐπείθειαν εἰς τοὺς νόμους περὶ πλείονος ποιεῖται ἢ πολλοὶ ἐκείνων, οἵτινες ἐνασμενίζουσι μάλιστα νομιζόμενοι καλοὶ πολῖται ἢ θέλουσι νομίζονται...». Ὁ Πλάτων συγγράψας τὸ ἔργον αὐτό, δηλ. τὸν διάλογον «Κρίτων» ἀπετέλεσε ἔργον μεγάλου πατριωτισμοῦ καὶ καθαρῆς καὶ εὐγενεστάτης φιλοπατρίας· γιατί μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀδίκως καταδικασθέντος Σωκράτη, καὶ μὲ τὸ στόμα αὐτῶν τῶν Νόμων διδάσκει καθαρὰ κι' ἀναγίγρητα στοὺς πολῖτες, πῶς καὶ μὲ ποιὸ μέσον πρέπει ν' ἀποδεικνύεται

ἡ ἀληθινὴ πολιτικὴ ἀρετὴ. Σκιαγράφησε τὴν εἰκόνα τοῦ Σωκράτη, καὶ ὅσον τοῦλάχιστο μποροῦμε ἡμεῖς νὰ κρίνουμε, ὡς πιστότατη πρὸς τὴν ἀλήθεια τῆς ὄλης του ζωῆς καὶ πολιτείας, γὰρ νὰ φανῇ πανηγυρικὰ ἡ εὐσταθεία τῶν ἀρχῶν του.

Ἐπειτα ἀπὸ τρεῖς μέρες ἡ «Πάραλος» ἐτέλεσε καὶ ἡ ἐκτέλεσις ἦταν ἀναπόφευκτη.

Ἀλλὰ ὥς δώσωμε πάλι τὸν λόγον εἰς τὸν Φαίδωνα. Δὲν θὰ μᾶς διηγηθῇ τῶρα παρὰ τὶς τελευταῖες στιγμῆς τοῦ φιλοσόφου.

Τὸ πρωτὶ ἐκεῖνο μαζευτίκαμε ὅλοι πολὺν πρὶ νωρὶς ἀπ' τῆ συνηθισμένη ὥρα. Εἴχαμε μάθη ὅτι τὸ πλοῖο εἶχε φουντάρει στὸ λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ καὶ κατὰ συνέπειαν ἦταν ἡ τελευταία μέρα πὺ θὰ περνούσαμε μὲ τὸν Σωκράτη, πὺ μὲ τὸ γέφυμα τοῦ ἡλίου πίσω ἀπ' τὰ βουνὰ θὰ τὸν εὗρησκε ὁ θάνατος. Μόλις φτάσαμε στὴ φυλακὴ ὁ δεσμοφύλακας βγῆκε καὶ μᾶς παρεκάλεσε νὰ περιμένουμε. Τὴν ὥρ' αὐτὴ οἱ ἑνδεκα — οἱ δῆμοι πὲς καλύτερα — βγάσαν τὰ σίδηρα ἀπ' τὸν Σωκράτη καὶ τὸν ἔλεγαν ἐπίσημα πὺς ἡ μέρα αὐτὴ ἦταν ἡ τελευταία του.

Ἐπειτα ἀπὸ λίγο μᾶς ἀνοιξε. Μόλις μπήκαμε εἶδαμε τὸν Σωκράτη ἔχοντας κοντὰ του τὴν Ξανθίππη καὶ στὴν ἀγκαλιά του τὸ μικρότερο γιὸ του. Μόλις μᾶς ἀντίκρισε ἡ Ξανθίππη ἄρχισε τοὺς θρή-

νοὺς. Ἐκανε σὰν τρελλή, καὶ τὰ μάτια της ἦταν κόκκινα κ' ἐρεθισμένα ἀπ' τ' ἀδιάκοπα κλάματα.

Καυμένη γυνακεία καρδιά!

— Πάρτε τὴν ἀπὸ δῶ μέσα! μὴ εἶπε ψυχραῖμα ὁ Σωκράτης.

Ἀμέσως τότε τὴν ἔβγαλαν ἔξω. Ἡ Ξανθίππη ξέσχιζε τῶρα μὲ τὰ νύχια της τὸ πρόσωπό της κ' ἔσκουζε ἀπελπισμένα. Ὁ Σωκράτης μὲ τὴ φιλοσοφικὴ του πάντα ψυχραῖμία κάθησε στὸ κρεββάτι του καὶ πιάνοντας τὸ πόδι του πὺ μόλις πρὶν ἀπὸ λίγο εἶχε λευτερωθῇ ἀπ' τὶς ἀλυσίδες, εἶπε:

— Τὶ περίεργο πράγμα ἐκεῖνο πὺ οἱ ἄνθρωποι ἀποκαλοῦν εὐτυχία καὶ πόσο αὐτὴ συμφωνεῖ μὲ τὸν πόνο, πὺ μολαταῦτα τὸν νομίζουν ἀντίθετον. Γιατὶ ἂν δὲν μποροῦν νὰ συναντηθοῦν ποτὲ μαζὶ ὅταν ἐν τούτοις ἔχει κανεὶς τὸ ἓνα ἀπ' τὰ δυὸ πάντα πρέπει νὰ περιμένῃ τὸ ἄλλο, σὰν νὰ ἦταν ἀναπόσπαστα ἐνωμένα.

Ἐπειτα ἄρχισε συζήτησι γιὰ τὸν Αἴσωπο, γιὰ τὸν ὕμνο στὸν Ἀπόλλωνα καὶ τέλος ἤρθε στὸ ἀγαπημένο του θέμα γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Ὅταν τέλειωσε ἡ διάλεξις του περὶ Ψυχῆς, τὸν ῥώτησε ὁ Κρίτων ἂν εἶχε νὰ παραγγεῖλῃ τίποτε γιὰ τὰ παιδιὰ του.

Ὁ Σωκράτης τότε εἶπε:

— Τίποτε! Δὲν ἔχω παρὰ νὰ συστήσω σ' ὄλους σας νὰ ἐξακολουθήσετε νὰ εἴστε τίμιοι, καλοὶ καὶ φρό-

νιμοί, γιατί τοῦτο κάμνοντας συνιστῶ ἀρκετὰ τὰ παιδιὰ μου στὴ φρόνησί σας!

Ἔπειτα ὁ Κρίτων τοῦ μίλησε γιὰ τὴ ταφή του. Ὁ Σωκράτης ἀπάντησε:

— Μοῦ μιλεῖς περὶ ταφῆς, σὺν ὁ Σωκράτης ποὺ μέλλεις νὰ θάψης ἔπειτ' ἀπὸ λίγο, εἶν' ἐκεῖνος ποὺ βρήσκειται τῶρα ἐδῶ! Αὐτὸς ἐδῶ εἶνε ζωντανός, ἐνῶ ὁ Σωκράτης ποὺ θὰ εἶνε ἔπειτ' ἀπὸ λίγο νεκρός εἶνε ἕνα κορμί, ἕνα «τίποτε».

Συνήθισε λοιπὸν νὰ θεωρῆς ὅτι δὲν ὑπάρχει παρὰ ἕνας Σωκράτης, ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ εἶν' ἐδῶ, ἐκεῖνος ποὺ σοῦ μιλεῖ. Πρέπει νάχης περισσότερο θάρρος φίλε μου, καὶ νὰ παραδεχθῆς ὅτι δὲν εἶνε τὸ σῶμα μου ἐκεῖνο ποὺ θὰ θάψης. Τότε δὲ θάρρε το ὅπως σοῦ γουστάρη, κατὰ τὸν τρόπο ποὺ θὰ νομίσης περισσότερο σύμφωνο πρὸς τοὺς νόμους!

Ἔπειτὰ πέρασε στὸ γειτονικὸ δωμάτιο νὰ πλυθῆ. Ὁ Κρίτων τὸν ἀκολούθησε κι' ὁ Σωκράτης τὸν παρεκάλεσε νὰ περιμένῃ. Τὸν περιμέναμε λοιπὸν ὅλοι καὶ κουβεντιάσαμε γιὰ ὅλα ὅσα μῖς εἶχε μιλήσῃ, καὶ γιὰ τὴν ἀξιοθρήνητη κατάστασι στὴν ὁποία τὸν βρήκαμε.

Μοιάσαμε σὺν τὰ παιδιὰ ποὺ στερήθηκαν τὸν πατέρα τους κ' εἶνε καταδικασμένα νὰ περάσουν τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς των ὀρφανά.

Ὅταν βγῆκε ἀπ' τὸ λουτρό, τοῦ ἔφεραν πάλι τὰ παιδιὰ του, καὶ

μπῆκαν μέσα καὶ γυναῖκες, συγγενησές του. Τοὺς μίλησε γιὰ λίγο μπροστὰ στὸν Κρίωνα, τοὺς ἔδωσε τὶς τελευταῖες του παραγγελίες κι' ἀφοῦ τοὺς χάδευε ὅλους, τοὺς ἀπομάκρυνε ἀπὸ κοντά του κ' ἦρθε νὰ μᾶς ξαναβοῆ.

Τὸ ἡλιοβασίλεμα πλησίαζε. Πρὶν προφθάσει νὰ μᾶς πῆ πολλὰ πράγματα, μπῆκε μέσα ὁ ὑπηρέτης τῶν ἑνδεκα τὸν πλησίασε καὶ τοῦ εἶπε:

— Σωκράτη, δὲν ἔχω νὰ σοῦ κάνω κανένα παράπονο, ἀπὸ τὰ παράπονα ποὺ κάνω στοὺς ἄλλους καταδίκους. Ἄπ' τὴ στιγμή ποὺ ἔρχομαι νὰ τοὺς ἀναγγείλω ὅτι κατὰ διαταγὴ τῶν δικαστῶν πρέπει νὰ πιοῦν τὸ κώνειον, οἱ ἄλλοι γίνονται συνήθως ἔξω φρενῶν καὶ μὲ βρίζουν καὶ μὲ καταρῶνται. Ἐοῦ ὅμως ἀπ' τὴν ἡμέρα ποὺ μπῆκες ἐδῶ μέσα ἐδείχθηκες ὡς ὁ σταθερότερος, ὁ γλυκύτερος, ὁ καλλίτερος ἀπ' ὅσους δέχτηκε ποτὲ αὐτὴ ἡ φυλακὴ. Καὶ εἶμαι βέβαιος πὼς δὲν εἶσαι θυμωμένος μαζί μου, οὔτε ἐκείνων ποὺ εἶνε ἡ ἀφορμὴ τῆς ἀτυχίας σου αὐτῆς. Τώρα μαντεύεις βέβαια τι ἔρχομαι νὰ σοῦ ἀναγγείλω. Χαῖρε! Προσπάθησε νὰ ὑποφέρεις τὸ ἀναπόφευκτο μὲ σταθερότητα.

Ἀμέσως ἔπειτα ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς μὲ βουρκωμένα μάτια ἀπὸ συγκίνησι ἀπεσύρθη, ἐνῶ ὁ Σωκράτης εἶπε ἀπευθυνόμενος στοὺς φίλους του:

— Κυττάτε πόση ἐντιμότης ὑπάρχει σ' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁπαῖος ἐν τούτοις δὲν εἶνε παρὰ βοήθῃ τοῦ διμίου. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ πέρασα ἐδῶ μέσα ἐρχόταν καὶ μ' ἐβλεπε συχνά, κ' ἦταν ὁ καλύτερος τῶν ἀνθρώπων! Καὶ τώρα κυττάτε πὼς με ζλαίη με τὴν καρδιά του!

Ἄλλ' εἰπρός, Κρίτων, ἄς ἐπακαρσώμε με εὐγένεια. Ἄς μοῦ φέρουν τὸ κώνειον!

— Νομίζω Σωκράτη, ὅτι ὁ ἥλιος εἶνε ἀκόμα ἀπάνω στὰ βουνά!

Ὁ Κρίτων προσπαθεῖ νὰ τὸν κάμη νὰ κερδίση λίγες ἀκόμη στιγμὲς ζωῆς, λέγων πὼς εἶχε δικαίωμα νὰ ζήσῃ ὡς τὴ δύσι τοῦ ἡλίου καὶ ὅτι τίποτε δὲν ἐβίαζε.

— Ἐκεῖνοι ποὺ λένε αὐτά, Κρίτων ἀπεκρίθη ὁ Σωκράτης, ἔχουν τοὺς λόγους των. Νομίζουν ὅτι κάτι κέρδισαν. Ἄλλ' ἐγὼ ἐπίσης ἔχω τοὺς δικούς μου γὰ νὰ μὴ τὸ κάμω, γιατί τὸ μόνο πράγμα ποὺ θὰ πῖστευα ὅτι θὰ κέρδιζα πίνοντας τὸ κώνειον λίγο ἀργότερα, θὰ ἦταν νὰ γίνω γελοῖος ὡς ὑπεραγαπῶν τὴ ζωὴ, καὶ ὅτι προσπαθῶ νὰ τὴν ἐξοικονομίσω, ἐνῶ δὲν ὑπάρχει πλέον. Κάμε λοιπὸν ἀγαπητέ μου Κρίτων, ἐκεῖνο ποὺ σοῦ λέγω καὶ μὴ με βασανίζεις περισσότερο!

Τότε ἔκανε νεῦμα καὶ τοῦ ἔφεραν τὸ δηλητήριο.

— Τὶ πρέπει νὰ κάμω; ρώτησε ὁ Σωκράτης.

Ὁ δεσμοφύλαξ τοῦ ἐξήγησε ὅτι πρέπει νὰ τὸ πιῇ καὶ ἀμέσως κατόπιν ν' ἀρχίσῃ τὸ περπάτημα ὡς τὴν ὥρα ποὺ θὰ νιώσῃ τὰ γόνατά του νὰ ἔχουν βάρος καὶ κοιμάρες. Τότε ἀμέσως νὰ πέσῃ στὸ κρεβάτι.

Ταυτόχρονα τοῦ πρόσφερε τὸ ποτήρι με τὸ κώνειον. Ὁ Σωκράτης τὸ παίρνει καὶ τὸ πίνει με τὴ μεγαλύτερη γαλήνη, χωρὶς καμμία συγκίνησι, χωρὶς ἡ ὄψη τοῦ ν' ἀλλάξῃ χρῶμα. Κυττάζοντας τὸν δεσμοφύλακα τὸν ρώτησε:

— Πές μου, ἐπιτρέπεται νὰ κίνω μιὰ σπονδὴ μ' αὐτὸ τὸ ὑπόλειμμα;

— Δὲν εἶνε μέσα στὸ ποτήρι παρὰ ὅσο χρειάζεται νὰ πιῆς!

— Καταλαβαίνω εἶπε ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ τοῦλάχιστον εἶνε ἐπιτετραμένο νὰ προσευχηθῶ εἰς τοὺς Θεοὺς νὰ εὐλογήσουν τὸ ταξεῖδι μου, νὰ τὸ κίνουν εὐτυχισμένο καὶ νὰ εἰσακούσουν τὰ παρακλήσεις μου;

Μόλις εἶπε αὐτά, ἔφερε τὸ ποτήρι στὰ χεῖλη του καὶ τὸ ἄδειασε με ἀταραξία καὶ γαλήνη μέχρι τριγός.

Ὡς τὴν ὥρα αὐτὴ ὅλοι εἶχαμε σχεδὸν τὴν δύναμι νὰ συγκρατοῦμε τὰ δάκρυά μας. Ἄλλὰ μόλις τὸν εἶδαμε νὰ πίνῃ καὶ ἀφοῦ ἤπιε καὶ τὸ τελευταῖο αὐτὸ ὑπόλειμμα δὲν μπορέσαμε πιά νὰ συγκρατηθοῦμε. Ὅσο γιὰ μένα, τὰ δάκρυά μου χύθηκαν ἀφθονα καὶ παρ' ὅλη τὴ προσπάθειά μου νὰ συγκρατηθῶ ἀναγκάσθηκα νὰ σκεπασθῶ με τὸν μανδύα μου. Δὲν ἔκλαια τὴ δυστυχίαν τοῦ Σωκράτη, ἀλλὰ τὴ δική

μου, συλλογιζόμενος τὸν φίλο πού ἔχανα.

Ὁ Κρίτων, μαζί μου, δὲν μπόρεσε κι' αὐτὸς νὰ συγκρατήσῃ τὰ δάκρυα καὶ βγήκε ἔξω.

Τότε ἓνας ἄλλος, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε σχεδὸν διόλου πάψει νὰ κλαίῃ, ἄρχισε νὰ φωνάζῃ, κὴ οὐρλιάζει, νὰ θρηγῇ, σὲ τέτοιο τρόπον, ὥστε δὲν ἔμεινε κανένας, πού νὰ μὴ τοῦ ἐφοραγίσθηκε ἡ καρδιά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Σωκράτη.

— Τί κάνετε, φίλοι μου ; Κ' ἐγὼ ἀκριβῶς ἔδιωξα ἀπ' ἐδῶ τὶς γυναῖκες γιὰ ν' ἀποφύγωμε τ' ἀηδεῖ μοιρολόγια. Γιατὶ πάντα ἀκουγα πὼς πρέπει κανεὶς νὰ πεθάνῃ μὲ καλὰ λόγια. Ἡσυχάσετε λοιπὸν καὶ δείξετε περισσότερο κουράγιο !...

Τὰ λόγια του αὐτὰ μᾶς γέμισαν ντροπὴ κ' ἔτσι συγκρατήσαμε κάπως τὰ δάκρυά μας.

Ἐν τούτοις ὁ Σωκράτης ὁ ὁποῖος περιπατοῦσε, εἶπε ὅτι αἰσθανόταν τὰ γόνατά του νὰ βαρύνουν. Καὶ ἔπεσε στὸ κρεβάτι ὅπως τοῦ εἶχε διατάξῃ ὁ ἀνθρώπος. Ταυτόχρονα ἐκεῖνος πού εἶχε φέρει τὸ δηλητήριο πλησίασε, κι' ἀφοῦ ἐξήτασε μιὰ στιγμή τὰ πόδια του, τοῦ ἔσφιξε τὸ ἓνα πόδι δυνατὰ καὶ τὸν ρώτησε ἂν τὸ αἰσθάνεται. Ὁ Σωκράτης εἶπε : «Ὁχι». Ἐπειτα τοῦ ἔσφιξε μὲ δύναμι τὶς κνήμες ψηλότερα καὶ μᾶς ἔδειξε ὅτι τὸ κορμὶ ἐπάγωνε κ' ἐσκληρίνετο. Καὶ μᾶς εἶπε ὅτι ὅταν ἡ παγωμάρα φθάσῃ στὴν καρδιά θὰ πεθάνῃ. Σχεδὸν

τὸ μισό του κορμὶ εἶχε παγώσῃ. Τότε ξεσκεπαζόμενος, γιατί ἦταν σκεπασμένος, ὁ Σωκράτης εἶπε (καὶ αὐτὰ ἦταν τὰ τελευταῖα του λόγια) :

— Κρίτων, σκέψου ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν χάριτες εἰς τὸν Θεὸν τῆς Ἰατρικῆς, ὁ ὁποῖος μὲ ἀπαλλάσσει μὲ τὸν θάνατον ἀπὸ τὰ κακὰ τῆς ζωῆς. Εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν⁽¹⁾ ὀφείλομεν ἓνα κοκοράκι, καὶ μὴ ξεχάσης νὰ πληρώσης τὴν ὀφειλὴν αὐτῆν.

— Θὰ γίνῃ ! ἀπεκρίθη ὁ Κρίτων. Ἄλλο σκέψου μήπως ἔχεις τίποτε ἄλλο νὰ μᾶς εἰπῆς !

— Τίποτε ! ἀπεκρίθηκε ὁ Σωκράτης. Ἐπειτ' ἀπὸ λίγο ἔκανε μιὰν ἑλαφρὰ κίνησιν. Ὁ δεσμοφύλαξ τὸν ξεσκέπασε τότε ὀλόκληρον, καὶ εἶδαμε ὅτι τὰ μάτια του ἦταν καρφωμένα.

Ὁ Κρίτων, βλέποντας αὐτό, τοῦ ἔκλεισε τὸ στόμα καὶ τὰ μάτια.

Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ φίλου μας, τοῦ ἀνθρώπου, μοροῦμε νὰ τὸ ποῦμε, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ὁ καλύτερος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πού γνωρίσαμε κι' ἀναμφίβολα ὁ σοφώτερος καὶ δικαιότερος ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους πού γεννήθηκαν».

Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια τελειώνει τὴν ὑπέροχη ἀφήγησί του ὁ Πλάτων.

«Ἐνα μαῦρο σημεῖο, τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ἐστὶν

(1) Στὸν Θεὸ τῆς Ὑγείας γιὰ τὴν θεραπεία ἀπ' τὴν ἀρρώστεια, γιατί νόσόν, ἀρρώστεια ἔξελαμβάνεν ὁ Σωκράτης τὸν θάνατο.

θηκε πάντα ἢ πικρὴ ἀγνωμοσύνη καὶ τὸ μῖσος τὸ ἡλίθιο καὶ τυφλό, ἐναντίον τῶν ἱστορικῶν ἀνδρῶν, ποὺ κατὰ κανόνα καταδιώκονται, τυραννοῦνται, θανατώνονται. Ὁ Σωκράτης προαισθάνετο τὴ μοίρα του : «Κι' ἂν θά μὲ φάη κάτι τι — ἔλεγε — ἡδὺν ἢ διαβολὴ καὶ ὁ φθόνος τοῦ κόσμου. Αὐτὰ καὶ ἄλλους πολλοὺς πιάγανε, καὶ νομίζω πῶς θὰ φῶν ἀκόμη, οὔτε εἶνε φόβος νὰ σταματήσῃ σ' ἐμένα τὸ κακό».

Μὰ τοῦ κόσμου ἡ μαύρη ἀχαριστία καὶ αἱ καταδιώξεις, δὲν εἶνε σοβαρὸς λόγος γιὰ νὰ ἀπογοητευθῆ καὶ νὰ ἀποκάμῃ ὁ ἐμπνευσμένος ἰδεολόγος καὶ νὰ παραιτήσῃ τὴν ἀποστολὴν του. Στους μικροὺς καὶ στεγνοὺς στὴ ψυχὴ, κατὰ τὴ γνώμη τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἔχομεν ἐνδιαφέρον μόνο γιὰ τὸ Ἐγώ μας κι' ὁ ἄλλος κόσμος ἄς γίνεῖ ὅ,τι θέλει, γι' αὐτοὺς τοὺς ρυπαροὺς ἀτομιστὲς ποὺ θὰ ἔλεγαν ὅπως προβλέπει ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης : «Δὲν ντρέπεσαι λοιπὸν Σωκράτη νὰ πιάσῃς ἓνα τέτοιο ἐπάγγελμα ποὺ κινδυνεύεις τώρα νὰ πεθάνῃς ; » Κ' ἔδωσε τότε ὁ μέγας μελλοθάνατος τὴν ἐξῆς θεῖαν ἀπάντησιν :

«Δὲν τὰ λὲς καλά, ἀνθρωπέ μου, δὲν τὰ λὲς καλὰ ἀνθρωπέ μου, ἀννομίζης πὼς ἓνας ἀνθρώπος ποὺ κάνῃ ὠφέλεια στοὺς ἄλλους, πρέπει νὰ λογαριάζῃ ἂν θὰ ζήσῃ ἢ θὰ πεθάνῃ. Τοῦ ἀρκεῖ ὅτι, αὐτὸ ποὺ κάνει εἶνε δίκαιο καὶ ταιριάζει σὲ καλὸν ἀνθρώπον. Στὴ θέσι ποὺ διαλέξει κανένας γιὰτὶ μόνος του τὴ νόμισε καλύτερη, ἢ ποὺ τοποθετηθῆ ἀπὸ τὸν ἀρχηγό του, πρέπει νὰ μένῃ σταθερὸς μὲ κάθε κίνδυνο, χωρὶς νὰ λογαριάζῃ καθόλου, οὔτε τὸ θάνατο, οὔτε ἄλλο τίποτε μπροστὰ στὴν ἀτιμίαν».

Ἔτσι ἔζησε καὶ ἀπέθανε μιὰ ἀπὸ τὶς ὠραιότερες καὶ γονιμώτερες ὑπάρξεις τῆς Ἀρχαιότητος καὶ ὅλων τῶν αἰώνων, ὁ Σωκράτης ! Τὰ ὑπέροχα κηρύγματα τοῦ γιὰ τὰ ὁποῖα ἀπέθανε πιστὸς ὁ Σωκράτης, θὰ διαπερνοῦν τοὺς αἰῶνες, σκορπίζοντες ρίγη στίς εὐγενικὲς κ' ἐνάρετες ψυχές, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ ἥλιος καὶ τὰ ἀστέρια θὰ λαμποκοποῦν στὸ στερέωμα γιὰ νὰ ζωογονοῦν τοὺς ἀνθρώπους».



ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΤΥΠΩΜΕΝΑ ΣΕ ΤΟΜΟΥΣ

«Έαρινά άνθη» Έκδ. Β'. εξαντλημένο.

«Γύρω άπ' τὸ νέκταρ» Έκδ. Γ'. λογοκριμένη
εξαντλημένο.

ΥΠΟ ΕΚΔΟΣΙΝ

Α'.) ΠΟΙΗΜΑΤΑ:

- 1) «Τὰ Κόκκινα Άστρα».
- 2) «Ψυχοσταλάγματα».

Β'.) ΠΕΖΑ:

- 1) «Παιδιά στὸν πόλεμο» (ρομάντζο).
- 2) «Κάτω άπ' τὸ χῶμα» »
- 3) «Τὸ τελευταῖο καλοκαῖρι» »
- 4) «Ἡ Ἑλλάδα» κι' ἄλλα διηγήματα λογ. συν-
θέσεως.
- 5) «Ἄλκιβιάδης» (βιογραφία).
- 6) «Ἡ Φιλοσοφική ζωὴ καὶ ὁ θάνατος τοῦ Σω-
κράτη» (Σελίδες 300).